

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVIII. évf.

Május—Június.

3-ik füzet.

Sabatier a kereszténység lényegéről.

II.¹

Jézus evangéliuma.

A keresztény elv egyszerűen és tisztán jelenik meg, az érzés és ihlet formájában, a Jézus lelkében. A keresztény elvet megmagyarázza, jellemzi és tanban kifejti az ő evangéliuma. Tényleg az evangélium népies fordítása és közvetlen alkalmazása a Jézus vallásos elvének a társadalmi környezetre, a melyben ő élt. Minden az ő fiúi tudatából ered, mint természetes és csodás hajtás: messiási hivatása, kettős szolgálata: az igehirdetés és gyógyítás; beszédei és cselekedetei; erkölcstana és hittana; magának az életben és halálban teljes odaadása. E központból kell nézni, e központból sugárzik elő a többi. Ebben található az ő tanításának és életének benső és élő egysége. Ő nem adott közre semmi törvényt, semmi dogmát, nem alapított semmi hivatalos intézetet. Az ő ezéja más: ő mindenekelőtt az erkölcsi életet akarja fölébreszteni, a lelket tétlenségéből fölrázni, lánczait széttörni, terheit megkönnyíteni, munkássá, szabaddá és gazdaggá tenni. Munkáját elvégzettnek tekintí, mikor életét és kegyességét közölte néhány lelki szegénynyel, kiket álomban és halálban talált. Soha ember úgy nem beszélt, mint ő, mert soha ember oly kevéssé nem törődött azzal, mit „orthodoxia“-nak neveznek, vagyis az elvont és megszabott formulákkal, mint ő. A nép nyelvét elébb becsüli a tudósokénál, csak képeket, csak hasonlatokat használ, csak olyan kifejezést, mely szószerint véve, a legkevésbé kielégítő, de a mely másfelől a

¹ Az első közleményt I. az első füzetben. Az ott tett amaz észrevétel, hogy Sabatier az Isten immanentiáját annyira kiterjeszti, hogy az ember számára semmi akarati szabadság nem marad fenn, a mostani közleménynek főleg ama részére vonatkozik, hol a kegyelem tanát tárgyalja.

legelőbb és megkapóbb. Minden mondása és hasonlata mintegy kemény héjjal van körülveve, melyet először szét kell törni, hogy az ember az édes magot megtalálhassa. Jézus hallgatóit arra akarta kényszeríteni, hogy az ő szavait maguknak magyarázzák, mert benső, önálló, személyes tevékenységre hívta, mert véget akart vetni a betű és szertartás vallásának, s megakarta alapítani a szellem vallását. És ma is, a ki nem adja át magát, az evangéliumot olvasva, a hasonítás és magyarázat e munkájának, a ki a betűről és formáról nem hatol a mester benső tudatáig és illetéig, nem értheti és nem fordíthatja hasznára az ő tanításait. A ki nem munkál vele, mikor őt hallgatja, a ki szavain keresztül nem ér az ő lelkéhez, üresen tér vissza. Jézus csak azoknak ad, a kiknek van, vagy a kik legalább akarják, hogy nekik legyen. Csak azokat vezeti az igazságra, a kik azt keresik. Csak azoknak hirdet bocsánatot, a kik bűnbánatot tanúsítanak; csak azokat vigasztalja, a kik sirnak; csak azokat elégíti meg, a kik az igazság és szeretet után éheznek és szomjúhozniak.

Ez a jelleme az ő evangéliumának. Tartalmát nem tárhatjuk egészben elő, csak arra szoritkozunk, hogy jelezzük Jézus vallásos magatartását a dolgokkal és emberekkel szembe, a természettel és társadalommal szembe.

Az Istennel való békében Jézus békét talált a külső világgal szembe. A természet eszméje, az Isten és ember közé emelt e félelmetes válaszfal, mely lerombolja reményünket, elhallgattatja ajkunkon az imát, rá nézve nem létezett. A természet neki az Atya akarata volt. S ő annak bizalommal és örömmel vetette magát alá, holott mi reménytelen önmegadással. Ő nem érezte magát sem árvának, sem szüнкivetettnak a világban; ő otthonosan és biztossággal viselte magát abban, nem mint szolga, hanem mint gyermek a házban, melyet az Atya jelenlétével tölt bé. Az Atya az, a ki igazgat minden dolgot, ő hozza fel napját az igazakra és hamisakra; ő visel gondot a madarakra; ő öltözteti a mezei liliomokat; ő adja az életet és táplálékot, a testet és ruházatot; ő mutatja a munkát, a melyet tennünk kell, s ő tőle jönnek a megkisértések, melyeket el kell viselnünk. Ő sohasem hagy minket magunkra. Szelleme élteni és erősíti a mi szellemünket. Ott van az élet kezdetén és végén. Mi mindig az Atya kezében vagyunk.

Igaz, hogy Jézusnak nem az az eszméje volt a világegyetemről, mint nekünk. Látóhatárának nem volt oly terjedelme, mint a mienknek. Kétségtelen, hogy ő osztotta azokat a koszmológiai fogalmakat, melyek az ő korában a zsidó népnél és más népeknél uralkodtak. Az ő világegyeteme viszonylag szűk és kicsiny lehetett. Valószínű, hogy Jézus soha nem érezte azt a félelmet, mely Pascal gondolatára nehezült, a végetlen terek örök hallgatagságát hallgatva. Nála nem volt meg a még félelmetesebb látás sem, a természet kényszerű törvényeinek látása, sem pedig az emberi történelem homályosságainak látása, az emberi történelmének, a történelem előtti kortól, a barlanglakó ember és a vadfajok hosszú időt betöltő korától kezdve, egészen addig a bizonytalan, rezgő hajnalfényig, melyet a mi civilisationknak nevezünk.

Jézus fajához és korához tartozott. De az ő fiúi kegyessége nem függött a természetről való ismeretétől. A műveltség mennyisége nem számít az érzelmek rendjében. A vallástalanság nem volt akkor se, sem kevésbé könnyű, sem kevésbé gyakori, mint korunkban; és azt sem kell gondolni, hogy azért, mert a világegyetemből kevesebbet ismert, az kevésbé lett volna teljes végzetes eseményekkel, az erkölcsi tudatra nézve kevesebb nehézség s a hitre és kegyességre kevesebb megpróbáltatás fordult volna elő abban. Az apocalypsisek világa, a melyben Jézusnak élni és működni kellett, éppen oly teljes volt mysteriumokkal és félelemmel, mint a mienk. Az ő fiúi kegyessége adta neki egyedül az eszközt és erőt, melylyel azokat legyőzze. Ő az ember kötelességének azt gondolta, hogy a szívét változtassa meg inkább, mint a dolgok rendjét, azaz Isten akaratát.

Semmi varázslat, semmi szellemidézés, semmi csodavágy nincs az ő imájában, melyet tanítványainak ad. Az alapjában ennyi: „Atyánk! legyen meg a te akaratod.“ Szívében az engedelmesség félig gyermeki bizalom, félig hősiecs lemondás volt. Az élet megpróbáltatásainak alávetette magát gyöngeség és panaszs nélkül; a halállal szembe a hit imája száll ki belőle, az egyedüli, a mely még nekünk is megmarad: „Atyám! a te kezébe ajánlom lelkemet!“

A világegyetemmél és annak törvényeivel szembe az egyén szükségképpen arra van hivatva, hogy magát alávesse és magát megtagadja. A kérdés csak az, hogy tudjuk, hogy mely oltár

az, melyen ez áldozatot hozzuk. A kik ama vak istenség oltárán, melyet a dolgok természetének neveznek, hozzák ez áldozatot, vigasztalanok maradnak. A kik pedig a mennyei Atya karjaiban, örömmel hozzák azt. Az öntudat felébredésétől annak legmagasabb kifejlődéséig az ember mindig magával hordja ez alapba vágó ellentétet; érzi, hogy halálos összeütközés van a között az eszme között, melyet ő lassauként a világról alkot és a között, melyet magáról alkot. Az én leakarja győzni a világot és tényleg le is győzi azt, sőt felülha'adja a gondolat által; de a világ megboszulja magát, uralkodik az énen, alányomja legyőzhetlen törvényeinek sulya és elnyeli az ént, annak törekvéseit, munkáit, gondolatát, mintha semmi sem lett volna. Jézus érezte ez ellentétet, ez összeütközés miatt szenvedett.

Az ellenmondást egy harmadik eszmével oldotta meg, azzal, a melyikben a másik kettő kibékül: az Atya fogalmával, kinek jóltevő akarata egyaránt uralkodó az emberben és a világban. És az élet rejtélyének e szerencsés megoldása az, mely a Jézus vallását mégis a remény vallásává teszi.

Az emberek közt, a társadalomban Jézus szívében más kötelek keletkeznek, új kötelek állanak elő. A fiúi kegyesség testvéri jóindulatú lesz. Az első parancsolat: „Szeressed a te uradat, Istenedet teljes szivedből” szükségképpen szüli a a másodikat: „Szeressed felebarátodat, mint te magadat.” Az Atya, a ki bennem él, hasonlóan él az én felebarátomban is; úgy szereti őt is, mint engemet. Azért nekem úgy kell szeretnem őt felebarátomban, mint éppen magamban. Az Istennek az emberi lelkekben való atyai jelenléte nemesak köteleket hoz létre köztük, hanem valódi és erkölcsi egységet, mely őket egy azon testnek teszi tagjaivá, bármik legyenek a külső esetleges különbségek, melyek elválasztják. A mennyei atyaságból következik az emberek közti testvériség. Az Isten iránti szeretet és igazságosság viszonyából az embereknek egymás közt való hasonló viszonya születik.

Mídon Jézusnak embertársaival való vallásos összeköttetését egy eszmében határozom meg, tartok tőle, hogy azt gyöngitem. Réá nézve az nem elmélet volt, mert ő nem állított fel semmiféle elméletet, semmiféle tant nem alkotott az emberi testvériségről. Az nála a megindult érzelem, a rokonságnak, összetartozásnak átérzése, a valódi családi életnek érzete, hol ez

idősebb fitestvér szívében egyfelől az Atya könyörülete és szeretete, s másfelől embertársai nyomora és szükségei verődnek vissza. Példázataiban nemcsak azt mondja: „az Atya“; hanem rendesen ezt: „A család atyja“, „A ház ura“. Azért mondja így, mert az atya nem létezik gyermekei nélkül, s mert az emberiség a család, legalább a földön, mely által az Istennek atyasága tényleg valósul.

De az emberek társaságában Jézus bünt talált annak minden hatásával, az erkölcsi sülyedéssel és physikai szenvedéssel. Vallásossága az emberi nagy nyomorral érintkezve, kettős hívást hallott: az Atya szózatát lelkében, embertársai panaszát maga körül és e kettős hívás szülte ama szolgálatát, a gyógyítást, vigasztalást és szabadítást: „Az Úrnak lelke van én rajtam, mivelhogy megkent engemet; azért küldött engemet, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek, hogy meggyógyítsam a töredelmes szívűeket és hirdessem az Úrnak kedves esztendejét. (Luk. 4, 18.)

Mindez ugyanazon forrásból foly. Nem csupán az egyéneket kellett meggyógyítani és megszabadítani. Az Isten családját nem kevésbé el volt esve, a rossz hatalmától elnyomva, felbomlasztva, gyűlöletnek, önös nagyvágynak, benső harcoknak zsákmányul dobva. Nem kell-e itt is munkát mívelni, Istennek kedvelt családját helyreállítani a világ üdvére, kiindítani az Istenországát, melyről annyi próféta szólott, mely után annyi kegyes lélek, az igazságtalanság annyi áldozata várakozott. Ez volt az ő messiási hivatása. — De miként lehetne e messiás győzelmét elérni?

Jézus gyakran mondotta, hogy a bölcs ember az ő szívének drága kincséből hoz elő ó és új dolgokat. Így történt, hogy ő a leggyökeresebb vallási forradalmat vitte végbe, mikor csak a törvényt és a prófétákat látszott bétölteni. Mi volt oly hatalmas és annyira új az ő beszédeiben? Nem egyéb, mint az a nagy kincs, az ő fiúi tudata. A benső ihlet, mely azokban folyton előtör, minden tanításának, a legrégebbi szavaknak, a legismeretebb hasonlatoknak egészen új jelentést, mintegy végtelen jelentőséget ad. Beszédében a prófétáknál szokásos ellentétet használja, az ember gyöngesége és Isten ereje, a bűn és bűnbocsánat, a bűnbánat és bizalom, betegség és gyógyítás, alázatosság és felmagasztalás ellentéteit. De oly módon nézi és kapcsolja össze azokat, hogy egyik a másikból jön elő, mi azokat egészen újjá

teszi. „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. Boldogok a kik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak! Boldogok a kik éheznek és szomjuhozak az igazságot, mert ők megelégtettek. Boldogok az alázatosok, mert ők örökség szerint bírják a földet.” Így hatni, a szükség, nyomor és bűn érzetét úgy ösztönözni, hogy az az ellenkezőre változzék át, a szegénységből gazdagságot hozni elő, a könnyekből vigasztalást, az alázatosságból és gyöngeségből diadalmat, erőt; a bűn miatti fájdalomban a szent élet csiráját találni, az éhezésben és szomjuhozásban a kielégítésnek a forrását; keresztül vinni minden emberi lelket a bűnbánat és megtérés benső drámáján, melyben újjászületik, megújul — ez az ő evangéliumának egyetlen, de bámulatos és mindenható titka.

Krisztus éppen úgy nem alkotott az emberről és annak erkölesi életéről elméletet, mint nem alkotott Istenről és a világ-egyetemről. Ő megelégedett azzal, hogy az emberi tudat központjában foglaljon helyet és lehasson az élet forrásáig. Az embert úgy veszi, mint a milyen az minden égalj alatt és minden helyzet közt. Nem nyilvánítja a jóra alapjában tehetetlennek, de nem is hizeleg néki az által, hogy természeti nyomorát elfödje. Ugy ismeri, mint heves és gyöngelényt, mint olyat, ki szükségekkel és illusiokkal teljes, a megtérésre alkalmas, minden szenvedélynek alá van vetve, minden szolgaságnak áldozata. Ugy tekinti, mint nem egészségest, a mint hogy úgy is van, s az alapos gyógyításnak elvét abban találja, hogy az ember felismerje és érezze a maga egészségtelen, beteg voltát. Az erkölesi törvényt nem hogy gyöngitené, hanem ellenkezőleg erősíti, élesbé teszi, mint a hogy megélesítik a metsző kést, hogy az élő húsba annál inkább bévágjon s a esontoknak összeköttetésökig és a velőkig hasson; a hagyományos eszmény követelményeit fokozza; a külső eselekedetről a benső érzésre száll; s a gonosz kívánságannyi, mint a paráznság . . . Tanítványainak azt mondja, hogy szeressék ellenségeiket, áldják azokat, kik őket átkozzák, az erőszakot viszonozzák szelidséggel, a bántalmat szeretettel. Így tanít, nem azért, hogy az igazságosság erejét gyöngítse, hanem, mert e szeretetben és szelidségben magasabb igazságosság nyilvánulását látja, az egyedüli eszközt, mely a jónak a rossz felett végleges győzelmet biztosít. Ezért, hogy az övéi igazságossága felül kell, hogy múlja az

irástudók és farizeusok igazságosságát. Azt többé nem a betű, nem az írott törvény parancsolja, hanem annak lelke magának az Atyának szelleme és belső szabálya az az eszmény, melyet a mester gyűjtött föl a lelkiismeretben: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.”

Ez erkölcsiség könnyen asketicussá lehetne, sőt lehetlennének látszatnék, ha nem volna benne egy ellenkező elem, mely azt emberivé és termékenynyé teszi, a nélkül, hogy azt alábbszállítná, vagy lerombolná. Ez elem a könyörületeség, a megbocsátás; a teljes és feltétel nélküli kegyelem az, mely a nyomorúságban a reménynek helyet ad és a bűnbánatban ajtót nyit a hitnek és a hit munkájának. E két elem, a kérlelhetetlen törvény és a feltétel nélküli kegyelem annyira áthatják egymást Krisztus evangéliumában, hogy ez evangélium csakis a maga eredetiségében létezhetik és a maga hatalmával, azoknak teljes összeolvadása s egymásra való folytonos kölcsönös hatása által. Az erkölcsi eszmény kérlelhetlen szigorúsága nélkül a bűnbánat nem lenne lehetséges, vagy legalább, nem lenne elég mély arra, hogy a szív megújulását létre hozza; de az Isten könyörületeségében való hit nélkül maga a bűnbánat reménytelenséggé változnék és eredménytelen lenne. A keresztény életnek e két eleme a mennyire termékeny együtt, épp annyira terméketlen, ha egymástól elkülönítik, vagy egymással ellentétbe helyezik. Mi lesz a keresztény törvény, a szeretet érzelme nélkül, a könyörületeség biztatása nélkül? Csupán a stoikus erkölcsnek egy neme, rideg és szigorú. És mi lesz a kegyelem tana az erkölcsi törvény szent kötelezése nélkül? Bántó elnézés, vagy mystikus pogány elmélet. Az evangélium savát ha feloldjuk, ízét és erejét veszszük el.

De az összetétel, a miből e só származik, önként, magától történik a Krisztus lelkiismeretében és a mint ott a keresztény elv természetes eredetiségét érintjük, a mélyig kell lemenni és az utolsó okot felfedni.

A bűnnek és lelkiismeretfurdalásnak egyik legszembetűnőbb hatása megosztani az emberben az igazságosság érzelmének és a szeretet érzelmének eszményi egységét, ellentétbe helyezni azokat annyira, hogy egyik a másik tagadásának látszik. A kegyelem ekkor úgy tűnik fel, mint az igazságosság alábbszállítása, mint gyöngeség; és az igazságosság helyrehozása, mint bosszú. A kegyelem ekkor erkölcsellenesnek látszik és a törvény

kérlelhetetlenek. Ez ellentétesség jellemezte az egész ó-kor erkölcsi tudatát. S nem találjuk-e meg azt még a mi korunkban is, a közönséges erkölcsiségben? Az egyiket úgy fogják fel, mint a megsértett jognak a haragját, a másikat, mint a rossznak vak eltérését. Ily ellentétben nem lehet sem béke, sem üdv az emberi lelkiismeret számára, mert a bosszúállás Istenétől rémüléssel, s a jó emberek Istenétől megvetéssel fordul el az.

A Krisztus szent és tiszta lelkiismerete itt is kibékülést és békét hoz. „Boldogok, kiknek szivük tiszta, mondotta, mert ők Istent meglátják.“ A Krisztus szívének világos és tiszta tükrében tükröződve az Atya képe megtalálta széttört egységét. Egy visszás sugártörés se zavarja többé az összhangot. A Jézus Istenében az igazságosság megőrzi az Isten sérthetetlen fenségét, könyörületességgel felruházva; a szeretet gyöngédségét a szentség tulajdonságai alatt. A Jézus Istene igazságosnak mutatja magát többé nem az által, hogy bosszúl és büntet, hanem az által, hogy magát, mint életet közli, hogy éltesse és a bűnöst igazolja és kegyesnek mutatja magát nem az által, hogy a rosszat eltűri és erősíti, hanem az által, hogy a bűnös lelket meglágyítja egész a bűnbánatig és azt megszabadítja. Így, egy próféta szava szerint, az igazságosság és a könyörület, melyek addig el voltak választva és ellenségesek voltak egymás iránt az ember lelkiismeretében és az Istenében, egymást esőkolják és kibékülnek mindörökre a kereszten, mely egységüknek megható symboluma, jelvénye lett.

E hosszas tárgyalás végén egy dolog világosnak látszik előttem, az, hogy különbséget kell tenni a kereszténység tisztán erkölcsi lényege és annak kifejezései, vagy történelmi formái között. Hogyha a vallás benső élet, valódi és átértzett viszony Isten és ember között és ha a kereszténység ez élet magasabb fokig megvalósítva, bizonyos, hogy a vallásnak általában és a kereszténységnek különösen meg kell, hogy legyen az a két ismertető jegye, mely minden élő dolognál megvan. Az élet eszményi erő lényegében, valóságos nyilvánulásaiban. Az csak azokban a szervezetekben nyilvánulhat, melyeket maga teremtett és életet. De a mikor munkáiban testesül, nem meríti ki ezzel magát és nem marad bészárva egyik munkájában sem. Jézus ezt jól tudta,

mikor evangéliuma elvét a kovászhoz hasonlította, mely a tésztát megkeleti és a maghoz, mely kicsirázik a földben, a melybe esett.

Ezt a megkülönböztetést nem mindenki teszi, vagy engedi meg. Sokan, a kik megengedik elméletben, megtagadják a gyakorlatban, feladják egy intézmény, egy könyv, vagy bizonyos hitnézet előtt. A protestánsok mosolyognak a katolikusokon, kik a kereszténységet az egyházzal azonosítják. De a mig megengedik és megteszik a megkülönböztetést, mikor történelmi egyházakról, egyes hitrendszerekről van szó, ellentállnak és tiltakoznak, hogy ha a bibliára kell azt alkalmazni és az Isten igéje és annak emberi és történelmi kifejezése közt kell megkülönböztetést tenni.

Menjünk-e még tovább? Lehet-e és kell-e teljes hűséggel alkalmazni végül azt magára a Krisztus evangéliumára és annak első formájára, a melyben hozzánk lejött? A legtöbben azok közül, a kik eddig a pontig követtek, tüstént visszahúzódnak és elhagynak; s ugyanazokat az érveket szedik elő ellenünk, melyek oly szánandóknak tetszettek nekik az egyházra, sőt még a bibliára nézve is használva. Részemről nem tudom érteni, hogy miért félnek a kritika számára fennhagyott szabadságtól. Én úgy látom, hogy teljes lehetetlen tagadni azt, hogy a Jézus tanításában vannak részletek, a melyek bizonytalanok, dolgok melyeket rosszul fogtak fel, vagy melyekről rosszul tudósítanak keleti és időhez kötött forma, melyet a mi újkori nyelvünkre kell lefordítani. Ki nem látja, hogy sem az ő nyelvében, sem gondolatában nincs abszolút? Egyiket, mint a másikat kora általánosan elfogadott eszméi határolják és a közbeszólók szellemi állapota; s ha csak nem akarjuk tagadni, hogy Jézus korához és fajához tartozott, kivethetjük-e őt környezetéből s tulajdoníthatunk-e néki oly eszméket, a melyeknek nincs sem kelete, sem hazája. Már hasonlítottam a kereszténységet egy tölgyfához, mely tizenkilencszáz éven keresztül élt és nőtt és a melynek a magja a Jézus evangéliuma. De e magban, valamin magában a fában, világos, hogy két dolog van: az élet elve és bizonyos anyag, a héber talajból kölcsönözve, a mely anyaggal a teremtő elvnek össze kellett elegyülni, hogy a történelemben léphessen és termékenynyé lehessen. Az élet sajátja, hogy lehetővé teszi és rendezzi amaz anyagoknak folytonos kieserélését, melyekből építi munkáit. Mikor a kieserelés megszűnik,

eltűnik az élet. Hogyha a Jézus evangéliuma valamely megköttött, bevégzett dolog lenne, mint egy törvénykönyv, vagy formulák gyűjteménye, többé nem volna az élet hatalma. Az ő szavain nem fognak ki a százévek, az ő szavai el nem múlnak, azok valóban örökkévalók, mert szabadon hagyják és nem zárják hideg és változatlan betűkbe az élet szellemét, mely azokat élteni.

E nézetben én a kereszténység és a történelmi kritika közti viszonyt teljesen megváltozotttnak látom és a legnagyobb vallási biztonságban találok magamat. A kritika mindig lármát fog okozni azoknál, a kik valamely történelmi, vagy időleges formát abszolúttá akarnak emelni, lármát azért, mert a történelmi tünényben, mint hogy az mindig feltételhez van kötve, sohasem lehetnek meg az abszolút ismertető jegyei. De az is tisztán áll előttem, hogy a kritika semmit sem tehet a keresztény elv ellen, mely a lelkiismeretre visszavíve, mindig megszabadul a viszonylagos és muló kifejezésektől, a melyekbe öltözött. A kritika azt eszközli, hogy az ismét eszményi tisztaságában és örökkévaló értékében jelenjék meg. A kritika nem hogy káros lenne, hanem szükséges arra nézve. Kétségtelen, hogy a Krisztus tanítása és munkája, melyet félszázéven keresztül az egyszerű szájhagyomány tartott fenn, nem szállítatott reánk bizonyos változtatások nélkül és legendás elem nélkül. Mit tesz hát a történelmi kritika a legszigorúbb eljárással is? Csak azt, hogy megtisztítja a bizonytalan hagyományt, elveszi a fátylat és annál jobban mutatja a valódi Krisztust, következőleg annál bizonyosabb és tisztább világosságba helyezi a keresztény elvet.

A mit a mester tanításáról mondtunk, az még igazabb a tanítványaiéiról. A kereszténység fái mind azon egy magból eredtek; de különböznek egymástól a föld szerint, a hol felnőttek. Azok mind ugyanabból a fajból vannak, de e fajban számtalanok a változatok. Hogyan lehetett volna a külső eredmény ugyanegy, ha az isteni mag egy egyszerű, tudatlan galileai halász szívébe esett, vagy egy lángelméjű rabbi lelkébe, vagy az alexandriai iskolában felnőttgondolkozóba? Lehet-e ugyanaz az egyház, ugyanaz a hitrendszer, ugyanaz a szertartás Arabiában és Görögországban, egy miveletlen fajnál és Németország tudományi központjaiban, a Tiber folyó mellett és a Themse partján, a középkorban a feudális társadalomban és a főlzabadult ész

és szabad kormányzat korában a mi demokratikus társadalmunkban?

Figyelmet érdemel, hogy oly bámulatos változatosság található a kereszténység történelmi formáiban, melyek közül egy sem tökéletes, de egy sincs olyan se, a mely megvetendő lenne. Felületes gondolkozás ennek a látásából lehet csak a közönyösségre von le leczkét, lelkiismeretes és odaadóbb tanulmányozás azonban más tanulságot merit, azt a parancsoló kötelességet mind egyénekre, mind egyházakra nézve, hogy ne nyugodjanak csalfa megelégedésben, hanem haladjanak folytonosan; mert a kereszténység csak úgy kereszténység, ha az bennünk egyszerre eszmény, mely soha sincs elérve, és benső erő, mely minket mindig tovább haladásra ösztönöz.

... Ki nem látja a veszélyt, mely abból származik, ha a kereszténységet egy egyházi formába zárják, a keresztény igazságot egy formulába, a keresztény elvet egyik valamelyik részleges megvalósításába? Mindezeknek az időleges kifejezéseknek, minthogy nem tökéletesek, előbb-utóbb újításon kell átmenniök. S hogyan volna ez lehetséges, ha a kereszténység nem oldja le azokat folyton magáról és nem lebeg azok felett, mint eszmény? Tizenkilenczszáz év óta foly amaz életfolyam az emberiség történelmén keresztül. Rontsátok le azokat a korlátokat, melyeket a fanatizmus és babona állít az elé. Hogyha a víz megszűnik folyni s álló lesz, megrontja és megmérgezi magát a földet, melyet megtermékenyíteni kellett volna.

PÉTERFI DÉNES.

Megnyitó beszéd jöltevők emlékünnepén.*

Tisztelt közönség! Egyházi főhatóságunknak bölcs intézkedése vala, hogy minden ötödik évben, jöltevőink emlékére ünnepély rendeztessék gymnasiumainknál. Ez indokolt is, mert a jöltevők adományaiban gyökeredzik ezeknek élete, virágzása. Könnyü erről meggyőződni, ha lapozgatunk egyházunk történelmében, úgy az általános, mint közelebbről az intézet történetében.

Biró Sámuel, az unitárius egyház legelső főgondnoka, 1712-ben vetette fel először a sz.-kereszturi gymnasium eszméjét. De ez a mostoha politikai viszonyok, nagymérvű üldöztetésünk és az anyagi szegénység miatt csak 81 év múlva, 1793-ban kezdett alakot öltetni, midőn a protestánsok is szabadságot nyertek iskolák állíthatására. A nemes törekvésnek sikerré érése tehát hosszú időt, bölcs megfontolást kívánt. S a kezdet nehézségein átesve, a létesülést és megszilárdulást eszközlő emberek munkás életét, az egyház iránti nagy szeretet, hitrokainak ifjú nemzedékének nevelése, művelése érdekében kifejtett gondoskodás, e gymnasium történelmévé avatta. Gyümölcsös szeretetökkel, tetteikkel, áldozataikkal írták, csinálták ennek történelmét s váltak ennek élő, cselekvő alakjaivá. Közülök többeknek, úgy az építés körül, például *Mihály János* és idősb *Daniel Gábor*-nak, mint az alapítványok tételénél: *Koncz János*-, *Berde Mózsá*-, *Dersi János*-nak stb. nevei azon dicsőséges, fény sugaras körbe juttottak, a hol unitárius egünknek álló csillagaivá lettek.

Kellemes, lelkesítő, gyönyörűséges és hasznos foglalkozás e gymnasium történelmének tanulmányozása. Nemesak hasznos, de kedves időtöltés is visszamenni a mostani sivár, önző anyagi világból a multakra s társalogni ott a régi klasszikus világ

* Székely-Keresztur, máj. 21-én.

szellemi termékein képződött emberekkel; szemlélni cselekvéseiket s gyönyörködni abban a kitartásban és valódi, nemes ideálok iránti lelkesedésben, buzgóságban s szilárd elvek szerint bérendezett élet folytatásában, mely nemesak a magán, de a közügyek terén is jellemzi őket; a kiknek, mintegy jelszavuk volt: *időm, tehetségem, sőt vagyonom is első sorban hazámé, egyházamé legyen.* A zsoltár író ezen szavai: *jobb egy nap, uram a te házában, mint ezer nap egyebütt,* ezekre így alkalmazhatók legmértőbben: *jobb egy nap velük, mint ezer nap nélkülök.*

A nagy eszmék, nagy czélok, nagy tettek, alkotások, nagy érzések kora volt az ők koruk és azt a kort, azokhoz méltó erkölcsök is díszítették, ékesítették.

Hadd legyen hát ez a mai nap az övék! Legyünk velök emlékezetünkben! Emlékezzünk róluk! S a kegyelet és hála érzései között szemléljük azt a hatást, a mit előidézték. Mérlegeljük hálás szívvel azt az eredményt, a mit értünk, az utókorért munkálva, felmutattak, például hagytak, hogy hasonlókért hevüljünk. Tanuljuk becsülni azt az önzetlen jóakaratot, a melyet boldogulásunkért tanusítottak s szegény és kicsiny egyházunkat segítézték, hogy az erkölesi világ építésében ez is egy tényező lehessen és az általános közmívelődés terén mindnyájunk jólfelfogott érdekét szolgálhassa.

Ha ezeket nem vallanók, el nem ismernők és nem hirdetőnk, e kövek, a melyekből ez iskola épült, méltán vádlólag szólalhatnának meg. S ha mi hálátlanok lennénk, vajjon mit mondanának e kövek? Nemde így szólhatnának: méltatlan utódok, azt ti nem tudnátok megeselekedni, a mit a minket összehozó elődeitek meg tudtak cselekedni! Vajha önmagatokban és Istenben való bizalmatok hasonló lenne az őseitekéhez!

Oh őrizzen Isten minket, hogy hálátlanok legyünk s valaha ily vádat hirdethessenek rólunk e kövek s a magunkban és Istenben való bizodalunk megfogyatkozását jelezzék! Oh, mert megbecsülhetetlen, megmérhetetlen erkölesi erő, buzgóság van ezekben a kövekben összehalmozva. Őseink áldozatkészségének örök időkön keresztül fennálló emlékei lesznek ezek történelmünk lapjain.

T. közönség! A multak a mi tanító-mestereink. Nem dicsekvésképpen mondom, de hálát adok Istennek, hogy e gymnasium múltjának minden részletét tanulmányozhattam.

Hosszú időn, sok éven keresztül társalogtam a 18-ik század utolsó és a 19-ik század első felében éltekkel, a hátramaradott adatok, írások nyomán. A régi mesés korban Orpheus esodás sipolására, fák, kövek megindultak; itt ezt a bűv-erőt az ügyeink iránti nagy lelkesedés, szeretet fejtette ki s a megindult szívek hozták mozgásba a fákat, köveket a gymnasium építéséhez. Láttam s látom most is lelki szemeimmel azt a mozgást, ha azokra a régi időkre visszagondolok; de láttam testi szemeimmel is 1868, 1869-ben. Akkora tőkét teremtett az ügyeink iránti lelkesedés s oly megmérhetetlen szeretet gyűlt össze intézményeinkben, hogy azt pénzértékben, számokkal ki sem fejezhetjük, melynek most az államtól kapott, de jól kiérdemelt évi segély, csak csekély százalékaként vehető.

Kutatásaim közben teljesen beleéltem magamat jóltevőink, áldozóink korába, idejébe. Néha aggódva néztem küzdelmeiket. De aztán örvendeztem sikereik felett. Olykor szomorkodtam, majd pedig reméltem velök. Sokszor borusnak, máskor biztatónak láttam a jövőt. Életem legkedvesebb éveinek nagy részét, ilyformán, velök éltem át. S az ő kitarításuk és csüggedés nélküli munkájuk erőssé tett abban a hitben, meggyőződésben, hogy egyházunknak, iskoláinknak van jövője és hogy az nagy részben már biztosítva is van. És a multakban talált gyönyörűség s a jövőbe vetett remény teljesülhetésének tudatában, *Bajza*-nak „*Sohajtság*“ című s a hon hanyatlásán busongó és esdő dalát, éppen a busongással ellenkező hangban, így írom át e gymnasiumra vonatkozólag:

Multadban van öröm,
Jövődben van remény,
Fejlődő iskolám!
Már nem féltelek én.

Érted nem zeng panaszt
S örök bút énekem:
Derült eged alatt,
A lét öröm nekem.

Oly sok baj, gond után
Örvény s hullám közül,
Segélni part felé
Jóltevők serge gyűl!

Ki szívet alkotál,
S bele érzelmeket,
Szeretni lángolón
Ezt az intézetet ;

Kinek hatalma szab
Törvényeket s határt !
Őseink Istene !
Küldél reménysugárt.

Igen, oh Atyánk, küldél reménysugárt és pedig jóltévőinkben! Ezt ünnepeljük ma! Ennek vagyok ez alkalommal hirdetője. E szép reményben ringatva magamat, a hála és kegyelet e magasztos ünnepén, szívem teljességéből áldom tehát a mi jó Istenünket, hogy jobb jövőnk reménye valósúlhatásáról biztosított minket jóltevőink által, óh igen, mert ők mindnyájan a fejlődő iskoláért áldoztak!!

És már most a t. közönséget a legmelegebben üdvözölve, a kegyeletnek e lélekemelő ünnepét megnyitom.

SÁNDOR JÁNOS,
gymnasium igazgató.

Dersi János emlékezete.*

1830–1890.

Mélyen tisztelt közönség! Kedves ifjak!

Az emlékezés nagy erő egy nemzet életében. Nélküle sivár és vigasztalan volna ez az élet. Nem láthatni azt, miként teremtették meg a múlt küzdelmei, az ősök fáradozásai számunkra a jelent: annyit tenne, mint nem érezni, elfelejteni a kötelességet, a melylyel mi a jövő nemzedéknek tartozunk. Pedig ez a kötelesség a nemzeti élet egyetlen tartalma; a lelkesedésnek, az új erőfeszítésnek kiapadhatatlan forrása. Illik tehát önmagunkhoz, illik főképp az ifjúsághoz, hogy emlékezete szárnyain visszaszállva a múltba, eszményeket keressen ott magának. Eszményeket, a melyekért lelkesedni tudjon; eszményeket, a melyekben szive, lelke rajongását megtestesítve lássa. A melyekben föltalálja mindazt, a miért a romlatlan ifjúi szív bevülni tud: a nemes önfeláldozást, a szeplőtlen önzetlenséget, a történeti nagyságot és dicsőséget. Eszményeket, melyeknek képviselőit életükben megbecsülni, halálukban megsíratni és emlékülükben megtisztelni szent kötelesség.

Eszményeket keresni indulok én is most a múltba. De nemcsak tisztán eszményeket, mint ideális elveket akarok hangoztatni, hanem a nemes eszményeknek, a magasztos erényeknek megtestesült mintaképét, Dersi Jánost, egyik nagy jóltevőnket czélom a magyar ifjúság elé állítani, az ő működését és hatását föltüntetni, érezhetővé és fölfoghatóvá tenni. De midőn a megtisztelő bizalom folytán szavakat kell keresnem a kégyeletnek, érzem, hogy igénytelen ajkaim nem lehetnek avatott tolmácsolói e nagy egyházas férfiú érdemdús életének, kinek

* Felolvasatott a székelykereszturi unitárius gymnasium jóltevőinek május hó 21-én (áldozó-esütörtökön) tartott emlék-ünnepélyén.

nagy neve ma ajkainkon forog, s ezerek hálás szívében dicsőül, ki áldozatkészségével egyházunk életének legválságosabb pillanatában a nemzeti művelődés lámpáját meggyújtotta, hogy fentartsa azt a hitet, hogy a nemzetet és egyházat egy jobb jövő várja, azt a reményt, hogy a haza sorsa felderül.

Különös rokonszenv s nagyrabecsülés melegíti lelkemet oly férfiú emlékének felújításánál, ki a szerénység, s komoly férfiaság mintaképe volt, ki a nagyzási hóbort minden jelenségtől irtozott, s esendben visszavonúlva, de annál hasznosabban működött a haza s egyháza javára. Szükséges ily szerény és komoly munkások érdemeit méltányolva felemlíteni, főleg ebben a korban, mely folytonos és kimeríthetetlen jubileumokban, díszlakomákban, fáklyás-zenékben, ezifra bandériumokban, mely a mosolygó ég, a hajnal s estalkony, a szivárvány, a díszkertek, s hínes rétek ragyogó színeit selyemre, gyapjura s pamutra varázsolja, s e bővös szövetekkel pazarúl beborítja a gyarló emberi testet; ily beteg viszonyok közt, a nemzeti fényűző s kérkedő szokások ily áramlatában, sokszorosan jól esik kiemelni egy esendes, de fáradhatatlan hazai és egyházas munkás érdemeit, ki életében az anyagi jólétre, a külső tökélyre vezető törekvéseknek szolgált, csak azért, hogy halála után, ezáltal a belső tökélyt, az erkölcsi és szellemi magasabb műveltséget, az eszményt szolgálja, az ész- és erkölestan, a történet vezető s lelkesítő tanuságai, s a költészet nemesítő, kedély- és szívtápláló nectárja által.

Dersi János 1830-ban, annak az érdekes kornak küszöbén született, melyre már az új hajnal fénye kezdett derengeni; ifjúságát abban a lelkesült időben élte át, midőn a nemzet tetszeteg ónálmából fölébredve, az életét megmentő haladás üdvös munkáiba fogott; abban a duzzadó életerőtől feszülő nemzeti élettavaszbán, midőn a nemzeti ébredés napsugaras hajnalán, nagyratörő lelkesüléssel, az anyagiság szennyétől tiszta kezekkel ölelték fel hazánk nagyjai az eszményképeket. Ő is e szép kornak, az ébredés verőfényes hajnalának, az új Magyarországot teremtő eszmék kultusza korának lelkesültségét átérezte; ennek a lelkesült idealizmusnak meleg levegőjében az ő lelkét is áthatta az erős nemzeti érzés és a meleg fajszeretet. A nem-

zeti ébredés eme korszakából vette meggyőződéseit, ösztöneit, kötelességérzetét, s ezek az eszmék, ezek az alapérzelmelek vezették egész haláláig.

Már 18 éves korában, alig, hogy középiskolai tanulmányait befejezte, a hazafias érzéstől és lángoló hazaszeretettől áthatva, beállott huszárnak, s Bem, Kmety és Guyon táborában, mint közvitéz, végig küzdötte a magyar szabadságharcot. Az itt szerzett katonai pontosság és bátorság egész életére nagy befolyással volt.

A szabadságharcz szerenesétlen kimenetele után nővérét, atyját és később édes anyját is elveszítvén, nem volt kedve tanulmányait tovább folytatni, sem pedig hivatalt vállalni, hanem a haza sorsa és a családi gyász oly életpályára terelték, a melyen fájdalomra enyhületet találhatott, magának biztos állást és függetlenséget szerezhetett, s hazájának használhatott. Éppen ezért a gazdasági pályát választotta, s mint takarékos, fáradhatatlan gazda oly tetemes vagyona tett szert, mely által legnagyobb egyházi jóltevőink díszes sorába emelkedett, s halhatatlanná tette nevét, emlékét a hazában, az egyházban.

Tisztán a haladási eszmék iránti rajongó szeretetének köszönhető az, hogy egyházunk dicsőségéhez hozzáadta saját életének dicsőségét, nevét és életét határkövül állítá fel egyházunk történetében, s világitó fáklyául az emberi haladás ösvényein. Ezért ragyogó név az ő neve mi nekünk, melynek hallatára megdobban a szív, emelkedik a kebel, s érezzük, hogy valamelyes halvány sugár az ő sugárkévéiből visszaesik mi reánk is, mert az ő tudatába, sőt érzelmi világába is belevéste magát a nagynevű egyházi uttörőknek diadalmas sikere.

Egyházunk életében a múlt küzdelmeinek nagy és keserves emlékei adták meg az ő lelkének az archimedesi pontot: nagygyá, gazdaggá tenni azt az egyházat, melynek szenvedése a múltban fénylőbb dicsőség, mint másoknak diadala, mert e szenvedésekben a hűségnek, az állhatatosságnak, a meggyőződés hajlíthatatlan szilárdságának, a bizó hitnek, a ragaszkodó reménységnek a teljességében ragyogó naphoz hasonlóan világitó példáját látjuk. S bár az ő szíve is kezdetben tele kétség-gel, rettegéssel, szorongó félelemmel, gyötrelmes bizonytalansággal vergődött, értelmét még sem ejtette foglyul a homály, hanem a megújító igazság fényénél a természet világában s a

lélek életében kristálytisztának látta azt a képet, melyet egyházunk jövő életéről magának megalkotott.

Hitének ebben az eszményében megtalálta álláspontját, melynek oltára: a *kölcsönös szeretet* és *áldozatkészség* volt. De a szerzett szomorú tapasztalatok mellett felismerte egyházunk anyagi hiányait, s megtanulta, hogy az ő eszményei: a kölcsönös szeretet és áldozatkészség nem köztulajdon, hanem csak szórványosan egyesek ritka erénye. És ekkor föllobbant, megfogamzott lelkében geniusa sugallatából az erkölcsi és anyagi erő kifejtése szükségének szent érzete, mely egyedül az alapos nevelés és okszerű gazdaság megalapításában lelheti vágyainak érvényesítését.

Belátta, hogy a nemzeti műveltségnek erős és mély gyökeret kell lebecsátania a néprétegek szívós talajába, ha egy új ezredév viharaival sikeresen dacolni akar. A magyar nemzeti állam megizmosodását a magyar faj értelmi és erkölcsi fajsúlyának erősítésével vélte elérhetni, s azt öntudatosan csak a kultúra szelid és nemesítő eszközeivel, okos és tervszerű tevékenységgel, a szellemi és erkölcsi tökély követendő példáival lehet elérni, egyetértvén gróf Széchenyi Istvánnal abban, hogy „a szólás még korántsem érzés; a nyelvnek pengése még korántsem dobogása a szívnek és ekként a magyarul legékesebben szóló is korántsem magyar még.”

Az ő világa volt ez az eszmekör. Ennek számára adta oda életét, ennek oltárára vitte rendkívüli szorgalmát, buzgó-ságát gazdasági téren. Ez tette az ő egészét olyanná, a milyen volt egy hatalmas törzsé, a melynek gyökere, sudara, ágai, mind kifejlődnek hatalmas, imponáló teljességben, összhangban; csak egy hiányzott róla: a lombnak zöldje és a mi ezzel együtt jár: a madár dala.

A lombnak zöldje, a boldog családi élet iránti reménysége csak álom maradt, mert az egymás iránti gyűlölség kiméletlen kézzel alig három év multán, szerte dulta a rózsafüzért, melyhez kötötte egyéni boldogságát, — s az elveszett kép helyére, odatette egész szívének oltárára egyházának képét. Szomorú vigasztalás az egyénnek, de az élet sokkal gyakrabban építi tönkrezúzott egyéni örömök romjaiból a közérdek csarnokait, mint gondolnók.

Az összedúlt családi élet romjai között földi vigasz után

nézett. Csakhamar megtalálta a *hitben* és a *haladás kultuszában*. Belátta, hogy a *vallás* az, mely a földi nyomor salakjából kiemelve, a szellemet ég felé emeli, s éltető reményt nyújt egy jobb jövőhöz; a *nevelés* az, mely a közértelmiséget s ezzel a közjólétet folyton gyarapítja, erőt s tehetséget fejt a serdülő nemzedékben, s erős oszlopokká edzi a hajlékony, gyenge vesszőket, melyekre biztos jövőt lehet alapítani. Lelkében ez a hit összeolvadt a haladás eszméjével, a munka az ideállal, a szív a bölcseséggel. Szívében, lelkében ezeknek az eszméknek megváltó, győző ereje vezérelte egész életében, s kész volt megküzdeni Szibériának jegével, a Szaharának nap-hevével, csak hogy nemzete élet-folyásában az unitárius egyház jövőjét, hiveinek szellemi haladását egy lépéssel előbbre vihesse.

Élt lelkében a szépnek, a jónak, tökéletesnek hármonikus eszménye, mely terveiben, alkotásaiban szövétnekül szolgált. E hármonikus eszmény hatása mellett támadt lelkében az ideál, — egy egész életet szentelni a közérdeknek, s annak kapcsán nagygyá tenni egyházát és annak iskoláit, hogy azok czélszerű rendezés és fejlesztés által egymást erősítve, s összhangzatosan egy czél felé törekedve, elősegítsék a művelődést a nép minden rétegében.

Ez indította arra, hogy összes hagyatékának felét a székelykeresztúri középiskolának hagyományozza, hol legnagyobb volt a szükség, legsürgősebb a segedelem. Középiskolánknak létérdeke s jövő emelkedése forgott koczán, bár a közvélemény és közóhaj megnyilatkozása alapján ez iskolának nemcsak eddigi állapotában fentartására, hanem tovább fejlesztésére is az egyházi buzgóság mindig meghozta a maga áldozatát. Még életében intézetünk teljesebbé tételére, a VI.-ik osztály felállítására 20 ezer koronás alapítványt tett, s ugyanennyit ajándékozott még az erdélyi magyar közművelődési egyesületnek is.

Hagyományának többi részéből intézetünk évenként 20, kolozsvári testvérintézetünk pedig 15 székely ifjút részesít évi 200 koronás ösztöndíjban, s ezáltal ugyanannyi székely ifjút ölel gondozó karjaiba, hogy a bennök oly gazdagon elrejtett ritka szép tehetségeket felszínre hozza és magasabb küldetéséhez juttassa, s e révén a hazának, az anyaszentegyháznak mívelt, derék embereket neveljen.

E bőkezű hagyományával tette lehetővé sok szegény uni-

tárius ifjú jellemének megszilárdítását és szellemi tehetségeinek kifejlesztését; az egyház kebelében ápolni az erkölcsi érzéket, művelni az értelmet s fegyelmezni az akaratot.

Mint *ember*, a dicsvágyó, hiú, zajos szerepet nem kereste; s bár költészet volt egész élete, ifjúságának tavaszán kedélyvilágát a képzelet és eszményítés bájos sugaraival az nem aranyozta be: nem az ő világa, nem az ő jövője volt az. De azért dolgozott azzal az aczélos, minden akadályt leküzdő kitarással, a mely jellemében feküdt, s a mely neki mindenben gyakorlati sikert biztosított.

Tanult, dolgozott folyvást, szünet nélkül, csüggedetlenül, edzette testét-lelkét, de a folytonos munkában, küzdelemben csak jelleme szilárdult meg, s mellett jó szívű, meleg érzelmű maradt; az életharcz, mely annyi született galambot alakít át karmoló s fosztogató ölyvűvé, annyi ártatlan kis gyíkot mérges kígyóvá, nem tett kárt sem jelleme tisztaságában, sem szíve gyöngédségében.

Kora fiatalságától élete végéig az összhang, egyensúly, hasznosság férfia, a szív és elme közszeretettü embere volt, kinek életét a tántoríthatatlan kötelességérzet, munkakedv, életjózsanság, egyforma hűség a hazai és egyházi tűzhely iránt, széppé tudták tenni. Érzelme mindig nemes és állandó, gondolkozása folyvást komoly és okos volt. Egész élete bizonyosságot tesz a mellett, hogy ő komolyan, következetesen művelte a termő föld barázdáit, jól aratva munkája után.

Példányképe volt a kimagasló kötelességérzetnek és munkaszeretetnek, társadalmi téren pedig a tündöklő tisztességnek és becsületességnek. Egész élete az összhang teljességében állott előttünk. Meggyőződésekkel, gondolatokkal és törekvésekkel telített egyéniség volt.

Nemes élete, annak fejlődése és kisugárzása olyan volt, mint jóltevő nap, mely éltetett, táplált és melegített; szerény és szende volt, mint a hold, mely mint a pompás rózsza illatot terjesztett, a jótékonyság átható illatát, de rejtőzni szeretett, mint a bűvő s fényt kerülő ibolya.

Életének alig volt zordon tele, mert az ő szelleme, ez a munka-táplálékaiban gyönyörködni tudó lélek, e jó tettekben

élő szív minden zordonsága mellett is, mindig tavasznak tudta tekinteni jelenét, melynek virágait s gyümölesait fogékony kebelével élvezte, igazolva Herdert, ki szerint „a munka a vérnek balzsama, s az erénynek forrása.“

Át tudta érezni ezrek nyomorát s reményeit, s lelkesedni tudott mindnyájunk javáért, könnyezni tudott a szenvedőkkel, s meleg szívének ez a dobogása biztosít neki hervadhatatlan koszorút.

Fenhordott fejével, emelt homlokával a fenyőhöz hasonlított, mely egyenesen emelkedik fölfelé, s nem görnyed meg, inkább kettétörik a vihar ereje előtt, s nem volt benne egy parányi sem a lenge nád-szellők után hajló gyengeségből. De azért a művelt ember modorát egy perczig sem tagadta meg, mivel nála a rendíthetetlen elvszilárdság gyöngéd szelidséggel és szeretetreméltóság komoly tekintélyességgel összhangzatosan párosult.

Nemes és állhatatos lelke, az igazságért és jóért lángoló szíve tiszta fényben mutatkozott mindig. Csak egy életöröme, egy szerelme, egy világa volt: a *munka*, mint rengeteg buzgalmu tevékenységének termékenyítő, fejlesztő ereje, melynek gazdag gyümölesét hazája, egyháza kulturális fejlődésének és jólétének előmozdítására adta teljes mértékben.

Egész életét, távol a nap érdekeitől és szenvedélyeitől, föladataitól és fáradalmaitól, oly csendes magányban töltötte el, melynek tiszta légköre lelki egészségének ép oly hathatós óvószere és elevenítő tényezője volt, mint a hegyesúcsok vagy tengerpartok szellőinek fuvallata, mely a kifáradt testnek és túlesigázott idegeknek új erőt és rugékonyságot kölcsönöz.

Ebben a csendes magányban sohse foglalkozott a halál eszméjével, mert szeretett élni. Nem gondolt arra soha, hogy a halál ott van por-teli légben, szédítő illatban, lánggal égő vérben, szerelmes sóhajban, vágyakat, álmokat kergető léleknek minden érverésében. Nem gondolt a halálra soha, mert még akkor is élni akart, mikor élete nem volt egyéb, mint vegetálás; gondolkozni akkor is, midőn agya megtagadta a működést; dolgozni akkor is, a mikor az életerő dermedése megsibbasztotta kezét.

Tudjuk, hogy a virág, ha nyit, gyümölesöt hoz, megért: jön a hervadás; madár, ha fészke volt, szeretett és dalolt: elnémult ajaka.

Igy jelent meg nála is 60 év multán, 1890-ben a halál, hogy ez isteni erő, a természet lelke, kibékítse az anyag és a szellem közt folyó elkeseredett harcot, hogy elnémitsa a nemes életet, átvegye tüzét, s önmagába gyűjtsa fel, mint örök erőt, örök meleget, hogy más irányu tevékenységben tovább hasson.

Most ott pihen a marosvásárhelyi köztemetőben. Sírja ölébe nem hat le a napi zaj. Álmodik az életről, melynek nehéz rögeit öntudatosan, hűségesen dolgozta le, melynek örömeiből csekély része volt, tudván, hogy az egész élet sem nem agyönyör ágya, sem nem a szenvedések kinpadja, hanem a kötelesség teljesítés száraz, tikkasztó útja.

S ha én most oda lépnék amaz arczképhez, melyről jószágos lényének egész varázsával mosolyog felénk Derzsi János mása. . s letörve mellőle egy zöldelő ágat — innen az ország végpontjáról, a székelyföld reményeinek, az ifjúságnak a nevében letehetném gyöngéd kézzel a vásárhelyi porok felé: ez az egyszerű kis galy kedvesebb volna a nagy halottnak minden babér-koszorúnál, mert nemcsak azt sugná meg elköltözött szellemének, hogy a székelykereszturi unitárius gymnasium a haladás és fejlődés útján áll, de azt is, hogy nemsokára a VI.-ik gymnasziális osztály fölállításával úgy lesz, a mint ő álmodta, ő remélte, ő óhajtotta s lángeszü alkotásaival előkészítette volt. Az ő nagyszabású egyházi és honpolgári tevékenységének legmagasabb becsvágya, legfőbb célja és vezéreszméje a közel jövőben megvalósúl, mert az akarat és törekvések egysége aranylánczczal fűzi ma egymáshoz intézetünket és egyházunkat. A mai szép napnak, a mai kegyeletes megemlékezésnek ez a legfőbb jelentősége.

Ime egyházunk egyik nagy jótevőjének tiszteletreméltó képe! Ti nemes törekvésü ifjak, a magyar hazának reményei! vegyetek róla példát, s róla vegyen mértéket becsvágyatok. Ne riadjatok vissza a nehéz munkától, melyet le kell győznötök a nemes, önzetlen pályán; munkátoknak szép jutalma lesz a teljesített kötelesség emelő tudata, az emberiség és haza önzetlen szolgálatában szerzett nemes és büszke önértet.

Veletek ma biztos, nyugodalmas révpartban horgonyoz a

magyar állam és unitárius egyház hajója. Tárva elöttetek a nemzeti haladás, emberi művelődés minden kincse. S a jövő számon fogja kérni, mivel, mennyivel raktátok meg e hajót, mely most kedvező széllel indulhat egy újabb ezredév felé.

Mi a győzelemre felkészülve bocsátunk titeket nagy feladataitok elé... tudományban, erkölcsben, tanúságos és lelkesítő példákban kezetekbe adva a lobogót, melynek vásznán ott ragyog a három jelszó: Isten, haza és király.

Emlékezzetek! Mert a jelen, mely nem érti meg a multat, elveszti a jövődőt, mert munkája kiesik a nemzet történetének folytonosságából.

Idézzétek fel Dersi János emlékét szívetek öln, hogy lelketek tisztábbá, szellemetek erősebbé, szerelmetek forróbbá, bizalmatok és hitetek hazánk és egyházunk hivatásában, élet-erejében, jövőjében szilárdabbá legyen!

Érezzétek át, hogy nekünk kicsinyeknek az ő ihletére, az ő önzetlen és kitartó, bölcs és lelkes, magyar és művelt szellemére, önfeláldozó és áldozatkész törekvésére szükségünk van! Ő élete munkájával egyházunk, nemzetünk sorsát irányította, útját a századok uttalan tengerén megmutatta.

Benne és általa betelt a próféta szava:

„Halhatlanok bírója az idő;
Csak akkor tudjátok meg, hogy mi ő,
Ha elmerülnek hosszú századok,
S hozzá hasonlót még nem láttatok.“

Az a koszorú, melyet Sándor János gymnasiumunk érdekes igazgatója tizenhárom évvel ezelőtt néhai nagyjóltevőnk ravatalára helyezett a szívünkben élő hála, kegyelet és emléke iránti tisztelet jeléül, nem hervadott el még, mert az ő áldáson ható élete örökéletű, hervadhatatlan koszorú.

Szívünk ma is az ő szívével érez, mely elporlott, de érzelmei, mint a virágnak illata, messze szállanak, élnek, éltetnek. Jegyezzétek meg kedves ifjak! ez a teremő lélek diadala a halál felett.

Tanuljatok tehát Dersi Jánostól, s ne hagyjátok meghalni őt, kit örök emlékezet illet.

DR. SZOLGA FERENCZ.

Spears Róbert élete és működése.

(1825—1899.)

Az ulsteri unitárius társulat a jelen évben Belfastban egy 62 lapra terjedő kis könyvet adott ki a néhainak igen jól talált képével. Címe: „Spears Róbert emlékezete“. E kis mű és saját személyes ismeretségem alapján — mint a ki 1870—1872-ig élveztem az ő lekötelező szivességét Londonban -- igyekezni fogok egy hű képet rajzolni e rendkívüli emberről. Az ő élete nagyon tanulságos. Abból megtanulhatjuk, hogy hitbuzgóság, igazi lelkesedés, kitartó munkásság és jézusi szeretet által milyen hasznos tagja lehet bárki az emberi társadalomnak. A néhai nem született unitáriusnak, de lelkesebb apostola az unitárius vallásnak a ködös Albionban nálánál nem volt. Mily heves védelmezője volt az unitárius névnek, mikor Angliában némelyek az unitáriusok közül más nevet akartak felvenni, az bámulatos!.. Spears a külföldi missiónak nagy pártolója volt; különösen a magyar unitáriusokkal nagyon rokonszenvezett.

Az emlékkönyv elején e sorok állanak: „Spears Róbert mindkét földtekén levő számos barátjainak, kik emlékeznek reá s elismerik az ő munkásságát: az örökké tartó szeretet és mély hála jeléül ajánltatik az ő szellemében“.

Az utolsó lapon pedig, Londonban, a *High-gate*-i unitárius templomban a szószék mellett a falba helyezett emléktáblára vésett következő felirat van:

„Állították ez egyházközségnek a tagjai szeretetük jeléül, Spears Róbertnek, ez egyház alapítójának és első lelki pásztorának. Itten lelkészkedett életének utolsó felében 14 évig, hirdetve, terjesztve hazájában és külföldön élő szóval, tanácsal, írásban és példaadással az új testamentumnak egyszerű keresztény igazságait. Szül. 1825. sept. 25. megh. 1899. febr. 25. „És felöltözé az igazságot, mintegy pánczélt... és buzgósággal volt körülövezve“.

Spears Róbert Lemingtonban, York-megyében született 1825. sept. 25-én egyszerű, de erős jellemű szülöktől, a kikről mindig a leggyöngédebb szeretettel beszélt. Apja, ki kovács mesterséget folytatott, kétszer nősült, s ő a nyolcz gyermek közül az 5-dik fiu volt a 2-ik feleségétől. Édes apja röppant erős és munkabíró ember volt; úgy, hogy három ember munkáját is el tudta végezni. Édes anyja, ki 92 évig élt, szintén szilárd jellemű, erőteljes asszony volt. Spears, még 1898. év őszén úgy nyilatkozott, hogy jó egészségéből ítélve, ő is el fogja érni édes anyja korát. Apja a skót presbyteri egyházhoz tartozott, de mivel közelben nem volt templom, a család *Newburn*-ba járt istentiszteletre. Ugyanebben a templomban eskették meg a hirneves Stephenson György mechanicust. Lemington falunak, hol Spears gyermekkorát töltötte, a népe vallásos és erkölcsös volt, a miről Spears mindig elragadtatással emlékezett. A mint előre is feltehetjük, Spears nevelése nagyon kezdetleges volt. De vele született értelmi és erkölcsi tehetségével a rendes nevelés hiányait kipótolta.

Szülői korán kovácsmesterségre adták, mely foglalkozása mellett minden szabad óráját olvasásra és tanulásra használta fel. Édes anyja ebbeli törekvését igyekezett elősegíteni, a menyinyiben megtakarított pénzéből a szükséges könyveket megszerelte fia számára. Ezen kívül a *new-castle-i* olvasó-könyvtárból is kölcsönzött ki könyveket. Legfőbb olvasmánya a *biblia* volt. Lassanként felfedezte magában a tanításra való hajlamot, s mivel különben sem volt nagy kedve a mesterségéhez, iparostanoneczokat kezdett tanítani, s később egy privát iskolát alapított. E foglalkozásából igen szép összeget gyűjtött. E közben, mint *Lay-preacher* (laicus, világi prédikátor) beszédeket tartott. 1845-ben *Newcastle*-ben Barker József unitárius és Cooke methodista lelkészek között vita folyt több napon át az unitarismus elvei felett. Spears e vitatkozásokat hallgatta, s úgy nyilatkozott, hogy ötet e viták, ki ekkor a methodista egyházhoz tartozott, meghódították. 1846-ban *Scotswood*-ban találjuk, mint egy iskolának a vezetőjét s vidéki prédikátort. Később a methodista szabályok szerint felavatták rendes lelkésszé.

1848-ban Spears életében egy forduló pont állott be. Ugyanis a hirneves szónok és apostoli buzgóságú *newcastle-i* unitárius lelkész, Harris György egy felolvasást tartott *Blaydon*-ban, nem

messze Spears lakásától. Spears saját szavait használva, meginterviewolta Harris lelkészt, s a feladott kérdésekre kapott válasz után így szólott: „Meg kell változtatnom hitelveimet“ — s csakugyan meg is változtatta, s a methodista prédikátorból unitárius prédikátor lett.

Harris alkalmat nyújtott, hogy több unitárius ekkleziában prédikáljon. Spears úgy találta, hogy az unitárius egyház az ő igazi vallásos otthona és hogy az unitárius hitelv az életnek igazi kenyere, mely az ő lelkét táplálja. Különösen el volt ragadtatva a felett, hogy az unitárius theologusok is hitelveiket a bibliára alapítják. A biblia iránti bámulata szenvedélylyé vált. Ő a bibliát *teljes szivéből szerette*; s arról volt meggyőződve, hogy: „az a nagyszerű régi könyv“ (grand old Book) a mi könyvünk eleitől végig. Az *Unitárius kézi könyv*, „Az unitárius keresztények hitelve a biblia szerint“, tanuskodnak arról, hogy mennyire tanulmányozta a bibliát ebből a szempontból; 1852—56-ig Sunderlandban volt lelkész. 1856-ban alapította a „Christian Freeman“ cz. vallásos folyóiratot. 1858-ban Stoctonba ment papnak s itt volt 1861-ig. Ez idő alatt adta ki az Unitárius Kézi Könyvet, s alapította a „Stocton Gazette“ cz. lapot.

1861-ben Lawrence Clark Jakab báró értesülvén Aspland lelkész, s a Brit és Külföldi Unitárius Társulat titkára által a Spears rendkívüli sikereiről, a „Stamford Streeti Chapel“-be, Londonba hívták meg papnak. Hogy minő buzgóságot s erélyt fejtett ki s minő bámulatos eredményt mutatott fel a világ metropolisában, világos abból, hogy 1867-ben Aspland mellé megválasztották, a B. és K. U. Társulat segédtitkárává; 1870-ben, Aspland halála után megválasztották főtitkárnak, mely nagy fontosságú hivatalt 1876 márcz. 14-ig viselte, mikor bizonyos elvi kérdések miatt lemondott. A titkárságtól való visszalépése alkalmával az unitáriusok 20,000 forinttal jutalmazták meg. 1871-ben nagy összeget vitt Párisba az unitárius hitrokonoknak. 1873-ban kiadta sok ezer példányban a Channing összes műveit egy kötetben, egy shillingért, a mi nagyban elősegítette az unitárius hitelvek terjedését. 1874-ben a „College Chapel“-be, Londonba ment papnak. 1876-ban alapította a „Christian Life“ czimű heti lapot, mely jelenleg is fenn áll, „Christian Life and Unitarian Herald“ czim alatt. 1877-ben kiadta az „Unitárius jelesekről“ czimű művét. 1881-ben egy „Keresztény Conferen-

tiát“ alapított. 1882-ben Olaszthonban látogatta meg az unitárius hiveket, különösen Milánóban Bracciforti tanár barátját, ki mint unitárius lelkész működik. 1884-ben a Channing műveit újból kiadta negyedréti alakban. 1886-ban Miss Sharpe-al „Channing House—School“ ezimen egy felsőbb leány nevelő-intézetet alapított, Londonban, unitárius lelkészek leányai számára. (Ennek a jótékony hatását már magyar unitárius leányok is élvezték.) 1887-ben Lawrence báró az Egyesült Államokba vitte magával. Nagy lelkesedéssel ír ez érdekes útjáról. Milyen boldognak érezte magát, mikor Baltimore-ban abban a szószerében állott, a honnan a nagy Channing első unitárius beszédét tartotta! . . . Spears 1899. januárius 8-án prédikált utoljára. Februárius 25-én jobb létre szenderült.

Spears kétszer nősült. Szép családja volt. Boldog családi életet élt. Temetése nagy részvét mellett ment végbe. Három unitárius lelkész teljesítette a kegyeletes szolgálatot.

1896—99-ig a „Bible Magazine“-ba „Egy munkás élet emlékei“ ezimen megírta élete történetét. Ebben írja: „Ezelőtt negyven évvel léptem a papi pályára, azzal az erős tudattal és érzéssel, hogy én erre vagyok hivatva. Jól tudtam, hogy nem végeztem iskolai tanulmányokat; nem végeztem theológiát, de biztam az Isten segédelmében, s nem is csalódtam meg. Negyven évig voltam unitárius pap; s ha még negyven évig élnék, vagy az életet újra kezdhethném, akkor sem lennék egyéb, mint *unitárius pap*, kínálkoznék bármilyen jövedelmes állás.“

Collyer Róbert, a hírneves amerikai lelkész, a ki szintén kovács legény volt, azután methodista pap s végre chicagói és new-yorki unitárius lelkész, a már említett emlékkönyvben így ír Spearsról: „Az én jó szerencsém 1865-ben hozott össze Spears Róberttel, a mikor szülőföldemet (York-megyei volt) először meglátogattam. Londonban, a stamford-streeti templomban találkoztam vele először, isteni tisztelet alkalmával. Azonnal megbarátkoztunk s meg is szerettük egymást; mert én Spears testvért oly őszintének, becsületosnak ismertem meg, mint a tiszta napfény. Olyan embernek, a ki lekötelez és szeret. Talán a rokonszenv onnan is keletkezett, hogy életpályánk csaknem ugyanaz. Ő is az üllő mellett dolgozott, mint én; ő is kilépett a methodista egyházból, mint én; ő is tíz évvel előbb az unitárius egyház hive lett, mint én.“ Beszélgetve egyszer Holmes

Wendell Olivér költővel a mi egyházainkról és papjainkról, így szólt: „Collyer testvér, én szeretem az olyan ember predicationját hallgatni, a ki többet *hisz*, mint én; és nekem szükségem van az ilyeneket hallgatni, mivel nagy segítségemre vannak“. Nekem is fiatal koromban szükségem volt olyan segítőre, mint Spears Róbert és Clark F. Jakab. Spears engemet mindig a héber prófétákra emlékeztetett, mert ő is, mint amazok, meg volt győződve, hogy őtet az Isten hívta el a papi szolgálatra. Engem is mindig fellelkesített, valahányszor hallottam őt nagy tűzzel beszélni az *unitárius egyházak* virágzásáról Islandtól—Hindostanig. Clarke Ádám azt szokta mondani: „Az nem baj, bármennyi vasat teszesz a tűzbe, ha azokat jól kezeled s jól kalapálod“.

Azt hiszem, a mi „jó Ádámunk“ sohase dolgozott az üllőnél, de neki mégis igaza van, ha eltaláljuk az arra illő embert. Az én Spears barátom éppen az igazi ember volt a maga helyén. Neki sok vasa volt a tűzben, de azokat jól kezelte, s nem engedte, hogy szénné égjenek. Ő mindennemű munkájának elhivatott apostola volt, kiválasztva az Isten evangéliumának hirdetésére“.

Életrata szerint, az „Unitárius hitvallás“ ezimű művéből egy millió példányt hozott forgalomba öt év alatt; 320,000 tract-ot (röpirat); 100,000 példányt a Channing műveiből; 15,000-et az „Unitárius Kézikönyv“-véből; 40,000 példányt a „Szentháromság eredete“ című műből. Összes működése, tevékenysége koronájának a nagy Channing műveinek a terjesztését tartotta, a melyet ő gazdag pártfogóinak a segélye által eszközölt.

Gordon Sándor, papnevelő intézeti igazgató Spears felett tartott emlékbeszéde alapigéjeül Mózes I. k. 41. rész. 38. versét vette fel: „*Avagy találhatnánk-e ehhez hasonló férfit, kiben az Istennek lelke volna*“? Spears Róbert — így szól — az otthon egyetemén neveltetett és a szív kollégiumában. Édes anyja ez imára tanította gyermekeit: „*Isten áldjon meg mindenkit!*“ Spearsnek megvolt a maga álma, terve és tevékenysége. Ő nem kevesebbről álmódott, minthogy az unitárius vallás terjed el a világon; a lesz a jövő vallása. Terve szerint az isteni gondviselés az unitáriusok kis seregét választotta ki egy arany-kor megteremtésére; s ennek a megvalósítása érdekében minden lehetőt megkísérlött. A mi a tevékenységét illeti, — mondja Gordon — az

ő szolgálatainak lajstroma hihetetlenül hosszú és teljes. Dr. Martineau az ő titkárságáról mondotta, hogy a Társulat csak azóta érdemes a merész „Külföldi” jélzőre, mióta Spears a titkár, ki a külföldi missiót eredménnyel teljesíti.“

Neki köszönhető főleg az Indiával való összeköttetés. Carpenter Mária, e kiváló műveltségű és sokat utazott nő vonta Spears figyelmét arra a munkára, melyet Indiában Rammohun Roy rajali kezdett. 1870-ben az ő hívására ment Keshub Chunder Sen, az ökesszavú hindu reformátor Angolországba, a hol addig kevésbé ismerték. Cobbe Power Frances írónő is közreműködött e dologban. S így előkészítették azt a látogatást, mely annyi üdvös eredményt hozott, melyről Spears emlékirataiban ezt írja: „Életemnek nincs egyetlen mozzanata se, melyre nagyobb gyönyörrel gondolhatnék, mint azok a napok, melyeket Sen látogatásának sikereért szenteltem. A fényes fogadtatáson, melyre sokan emlékeznek, jelen volt Lord Lawrence, Indiának volt kormányzója, Dean Stanley, dr. Martineau és mintegy husz más képviselő London minden felekezetéből. E gyűlés sikere biztosította Sennek a fogadtatást az ország minden városában és megnyitotta csaknem minden egyháznak a szószerkét az ő számára; és ez volt az, mely aztán sok más alkalommal helyet szerzett nekünk más olyan egyházak mellett, melyek addig semmi testvériséget se tartottak velünk. Attól a naptól fogva kezdett tudomást venni és közleményt adni a „Times“ a mi évi gyűléseinkről.“

Sen egy szép levélben köszönte meg, a mit Spears érte tett. „Mindenek felett — írta — önnek nagy hálával tartozom, a mit szavakban kifejezni nem is tudok. Ön mindig, mindig, mint kedves és rokonszénves barát állott mellettem; igyekezett minden kívánságomat betölteni, minden szükségemet kielégíteni. Ön nem engedte egy perczig is azt, hogy én idegen országban érezzem magamat. Nem felejttem el soha az ön őszinte, valódi testvéri szeretetét.“ — Sen hitfelei az indiai lapokban meleg részvétellel adóztak Spears emlékének.

Kenny Courtney, a ki a „Christian Life“-nak állandó munkatársa volt, így ír róla: „Szerdán délután a „Nunhead“ temetőben Spears Róbert sírjába temettem huszonnyolcz évi benső barátságunkat. Véleményem szerint, Spears okos tanácsadó, ügyes szervező, tevékeny szerkesztő, nemes szívű ember-

barát, az evangéliumnak lelkes és sikeres hirdetője, Krisztusnak typicus követője volt. De én meg vagyok győződve, hogy azok között, a kik e jelzőket olvassák, találkoznak olyanok, kik így szólnak magokban, mint én nyíltan kimondom, hogy: „ő a legbölcsebb tanácsadó volt, a kit valaha birtam, és a legjobb ember, a kit valaha ismertem“. Ha valakinek közölünk meg kellene írni az ő siriratát, bizonyára az unitáriusok előtt már a 18-ik százban ismeretes eme sorokat írná:

„Menj tiszta lélek; menj nemes kebel;
Jóság, igazság áldva emleget;
Porrészeid e sír takarja el:
Nagyobb vesztes e földön nem lehet“.

KOVÁCS JÁNOS.

Egyházi beszéd.¹

Alapige: II. Mózes IV. r. 10. és 12. versei.
„Monda Mózes az Urnak: Kérlek Uram,
ne küldj engem oda, mert nem vagyok
ékesen szóló.

Kínok felele az Ur: Menj el, mert
én veled leszek s megtanítlak téged,
mit szólj!”

Keresztény testvéreim! Kedves Atyámfiak! Lelkem igaz örömével üdvözöllek titeket életemnek e legünnepélyesebb pillanatában. Midőn a bizalom fölajánlotta nekem ez egyház lelkesi tisztét, megvallom, fölemelőleg hatott reám ez megtisztelés, de nem titkolhatom el előttetek azt sem, hogy önkénytelenül támadtak föl lelkemben az aggodalmak s csak ekkor kezdtem igazán érezni, hogy mily nehéz lesz betölteni azt a hivatást, melynek apostolává lettem. Önkénytelenül merült föl lelkemben a kérdés: vajjon elég erős leszek-e arra, hogy a reám bízott nehéz föladatot megoldjam? Vajjon méltó utóda tudok-e lenni elődeimnek, s a pályán, melyet ők dicsőséggel futottak meg, követhetem-e őket? Vajjon kielégíthetem-e hívőimnek várakozását, előbbmozdíthatom-e egyházunk és szent vallásunk érdekét, egyszóval méltó lesz-e lelkesi munkásságom a bizalomhoz? Az öröm, lelkesültség és az aggodalmak nehéz tusájában méltán kiálthattam föl lelkemben a próféta szavaival: „Kérlek Uram, ne küldj engem oda, mert nem vagyok ékesen szóló!”

Aggodalommal bár, de mégis remélve, elfogadtam ez állást. És most itt állok előttetek ker. testvéreim, kedves atyámfiak.

Eljöttem hozzátok, itt vagyok közöttetek, hogy lelkem rokonságot kössön lelketekkel.

Mózes próféta, midőn lelkében megfogamzott az az eszme, hogy népét az egyiptomi rabságból megszabadítsa s gondolkozni kezdett annak megvalósításáról, csak ekkor vette észre, hogy mily nagy akadályokat kell neki leküzdenie, hogy célját elérje. Künn a szabadban, hol a lélek közelebb érzi magát Istenhez, elmerengve gondolkozott a nehéz, de szép föladaton. Lelke most fölemelkedik a remény szárnyain, majd ismét megremeg gyöngesége érzetében. A félelem és remény dúlnak keblében, s midőn hallja az Isteni szót: „Menj el Egyiptomba és szabadítsd ki az én népemet!”, kétségbeesve szól: „Kérlek Uram, ne küldj engem oda, mert nem vagyok ékesen szóló!” Isten fölemeli a

¹ Beköszöntéskor; változtatással más alkalomra is.

csüggedező lelkét, s bátorságot önt bele e szavakkal: „Menj el, mert én veled leszek s megtanítlak téged, mit szólj!” Az égi biztatás eloszlat minden kételyt és félelmet, lelkét beragyogja a legszentebb remény dícs-sugárözöne, s megerősödvé, erős hittel s bizalommal indul nagy czélja elérésére.

„Menj el, mert én veled leszek s megtanítlak téged, mit szólj!” Az én lelkemben is visszhangzottak ez égi biztató szavak, midőn pályám nehézségein gondolkoztam. Istenben vetett hitem lánggra gyújtotta reménységem tüzét s bizó lélekkel jöttem hozzátok. Erőt és lelkesedést merítve Istenem biztató szavaiból, eljöttem, hogy

I. Tápláljam kebletekben a hit és erkölcs erejét.

II. Hogy ápoljam közöttetek a szeretet virágait.

Ez lesz az én élethivatásom közöttetek! Akartok-e követni engem azon az úton, a melyen vezetni foglak? . . . — Igen, látom arczotokon az elhatározást. Kövessetek tehát, én igyekezni fogok, a mennyire tehetségemben áll, a leghelyesebb úton vezetni titeket.

I.

Bármennyire változzék is a világ gondolkozása, tegyen bár óriási haladást az emberiség a tudomány és műveltség mezején, úgy az egyeseknek, mint a társadalomnak szüksége lesz a hit erejére minden időben. „Mert a hit oly dolgoknak valósága, melyeket reménylünk és a mely dolgok nem láttatnak, azoknak bizonyos mutatója”. (Zsid. XI. r. 1—3. v.) Oly dolgok pedig mindig lesznek, melyeket reménylünk, a míg az ideal az emberi lélekben lakozik. Hitünk legfőbb tárgya Isten, kiről hisszük és valljuk, hogy szerető, édes, jó Atyja az emberiségnek. Az ő jóvoltából áll fönn a világ s ebben az emberek. Az ő utai kifürkészhetetlenek. Aldásait naponként érezzük, jóságát és bölcsességét csodáljuk és hisszük, hogy a legbölesebb és legszentebb czélok szerint vezérli a nagy mindenséget. Isten egyformán szeret minden embert, kicsinyt úgy, mint nagyot, gazdagot, mint szegényt. „Isten nem személyválogató, hanem kedves neki minden nemzetségben akárkiesoda, a ki őt féli és az igazságot cselekszi”. Nem veti el magától a bűnösöket sem, a megtérőket szívesen fogadja s „jobban örvend egy megtértnek, mint a sok igaznak”. Isten szeretete kifogyhatatlan, s nemcsak áldásaival, sőt még csapásaival is szeret minket, „a kit szeret az Ur, megdorgálja; megostoroz pedig mindent, valakit fiává fogad”. (Zsid.) Annak tudata, hogy Isten bölcs, hatalmas, igaz, jó, tökéletes, kegyelmes, békétűrő és mindezen tulajdonságok benne a leg-tökéletesebbek és legszentebbek: ápolja hitünket.

E hit ápolására jöttem én hozzátok keresztyény testvéreim! kedves atyámfiai! E hitet akarom én erősíteni a ti kebletekben,

hirdetvén, hogy Isten az, a ki örömeitekhez örömeiket ad, bánatotokban vigasztalást nyújt, s általában gondot visel reátok. Bármilyenek legyenek is életviszonyaitok, Istenről meg ne felejtkeztek soha! A földi atya gyermekei tiszteletet éreznek atyjok iránt, mennyivel nagyobb tiszteletet kell nekünk érezni mennyei Atyánkkal szemben! Jó- és balszerencsében, reggel úgy, mint este, az ő neve és dicsősége ragyogjon előttünk: ez az ő félelme. Fáradságainkban tőle kérni enyhületet, munkánkra erőt és kitartást: ez az ő félelme. Ápoljátok kebletekben a hitet, mert akkor erősen megállhattok az élet legnehezebb küzdelmeiben is. Erős hittel kebletekben biztosan haladhattok az erkölcsiség útján.

Hit nélkül erkölcsösség nem képzelhető, és viszont hol az erkölcsösség sárba van tapodva, ott igaz hit nem lakozhatik, s ha föleszillan is néha a hitnek egy-egy halvány sugara, vagy nagyon gyöngé az, vagy pedig hamis láng. Nincsen szebb út, mint az erkölcsösség útja, nemcsak az egyesek, hanem a nemzetek s mondhatni az egész társadalom életében. Az erkölcs tisztasága a létezésnek egyik főalapja, mihelyt ez megromlott, az emelkedés útja örökre el van zárva, s nincs egyéb hátra, mint a süllyedés, a végromlás. Ezért helyezem én az erkölcsösséget a hittel oly szoros viszonyba. Hogyha hitünk erős, akkor erkölcsösöknek is kell lennünk s hogyha erkölcsösök vagyunk, úgy megérdemljük az ember-nevezetet s méltán elmondhatjuk, hogy Istennek gyermekei vagyunk.

II.

Azért jöttem továbbá, hogy ápoljam közöttetek a szeretet virágát.

Az erények mindenike követésre méltó, de különösen a szeretet az, mely az ember tetteinek legfőbb rugója kell, hogy legyen. Nézzétek az Ur Jézust, az ő élete nem volt egyéb, mint a szeretet gyakorlása. Szeretni, e szóban foglaltatik minden a mi az embert boldoggá teheti. Kincs, hír, dicsőség, vagyon, mind a szeretetben határozódnak. A míg a szeretet napja melengeti a világot, addig a megsemmisülés száműzve van mindenünnen. Szeretettel jutalmazni és szeretettel büntetni, valódi keresztényi élet. „Szeressed felebarátodat, mint tennmagadat“, ez a Jézus által tanított törvények között egyike a legfőbbeknek. Embertársaink szeretetében nyilvánul önmagunk szeretete, mert hiszen mindnyájan egy Atya gyermekei — és így testvérek vagyunk, a testvéreknek pedig legszebb kötelességük az egymás iránti szeretet. Milyen visszás és az emberi méltósággal meg nem egyező dolog az, ha az emberek egymást gyűlölik s az irigység tüzétől elragadtatva, arra igyekeznek, hogy megbuktassák azokat, kiket szerencsájök a jólét és boldogság magaslatára emelt

s ezeljük elérésére fölhasználják minden alkalmat szóval és tettel, csakhogy a keblökben duló irigységet lecsillapítsák.

De ai! vajjon az ily emberek ismerik-e a Jézus tanításait, melyeken a valódi szeretet ömlik el? Nem, ők nem ismerik azokat, épen azért legyen mindnyájuknak kötelessége az, hogy megismertessük velük a szeretet törvényét. Adjuk értésükre, hogy jót akarni mindenkinek, senkire nem neheztelni, senkit nem gyűlölni, nem keseríteni ez a lélek legédesebb, legkényelmesebb helyzete. Keresztény emberbarátom! ha embertársadnak öröme van, szeretettel végy részt az ő örömében, hogyha bánata van, szeretettel igyekezz őt megvigasztalni, így mondhatod magad a Jézus igaz követőjének. „Hiszen nem adott nekünk Isten félelemnek, hanem szeretetnek lelkét.“ (I. Tim. I. r. 7. v.) „Szere-tettel a szegénység is jobb, mint a gazdagság gyűlölettel.“ (Péld. XV. r. 17. v.) „Ki minket szeret, azt viszont szeretni kell“. Van-e szebb parancs, mint a szeretet parancsolatja? Intézhett volna-e Jézus szebb intő szavakat tanítványaihoz ezeknél: „Ugy szeressétek egymást, mint a hogy én szerettelek titeket, arról ismerjenek meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeréteket.“

Ezt a szeretetet hirdetni és ápolni jöttem én hozzátok keresztény felebarátaim! Hiszem, hogy ti is segítségemre lesztok e nemes munkában. A szeretetet ápolni és növelni csak kölcsönös bizalommal lehet, ajándékozhatok meg azért bizalmatokkal, hogy egymást támogatva előbb-előbb mozdíthassuk egyházunk és szent vallásunk érdekét.

E boldogító hitben üdvözöllek még egyszer e szent helyen, ez ünnepélyes alkalommal. Keresztényi szeretettel és bizalommal kérlek, fogadjatok engem új lelkipásztorotokat körötökbe, éreztesétek velem a hitrokoni szeretet melegét, mert csak így lehet az én munkám igazán áldásos. Igaz szeretettel üdvözölöm ez egyház kebli tanácsát, Isten áldását kérem további munkálkodására is. Az egyetértés vezérelje minden intézkedését, hogy „mindenek ékesen és jó rendben legyenek“. Légy üdvözölve általam te is kedves szolgatársam. A bizalom és egyetértés vezesse közös munkánkat, legyen ez közöttünk erős és rendíthetetlen, így biztosan haladhatunk kitűzött szent ezelünk felé!

Legyenek a legőszintébb tisztelettel és szeretettel üdvözölve e helység előljárósága, a vallásfelekezetek és azoknak minden egyes tagja. A ezel, mely felé törekszünk: ugyanaz, habár különbözők útaink.

És most hozzád emelem esdő szavamat mindenható Isten! kegyelmes Atyám! Adj erőt én nekem, hogy megfelelhessenek a nehéz föladatnak, melynek apostolává lettem. Erősítsd hitemet, tápláld reményemet, éltesse szereteted melege, hallgass meg, a Jézus nevében. Amen.

GÁLFY ZSIGMOND.

Egyháztörténelmi adatok.

CL.

Tiboldi bucsú-levele Szentgerliczén.

Tiboldi István 1841-ben kiadta legnagyobb verses művét: „*Bacchus utazása Szentgerliczén.*“ E versben valódi székely humorral írta le a szentgerliczei 36 bortermő hegyet s az ott termett bornak jó és rossz tulajdonságait, hatását egyik-másik lakosra élénken festvén. Voltak, kik megharagudtak a szóki-mondó költőre e találó szatiráért s az ebből keletkezett torzsal-kodás elkedvetlenítette az addig közkedveltségben élt mester életét. Idővel hozzá járulván köszvényből eredt betegeskedése is, Tiboldi 1844 nyarán megváltik 25 éven át folytatott tanítói hivatalától s csekély birtokára Szentmiklóstra haza költözik. Az 1844-ben tartott nyári vizsgálat után írja meg a nemes ekklé-zsiának lemondó levelét, melyben felszámolván sajátjából tett eddigi költségeit, azok megtérítése mellett némi kielégítést is kér hosszantartó lelkiismeretes működése méltánylásául.

· Sz. Gerlicéi Unitária Nemes Megye Gyűlése!

Közlebb következő Juliusi hónap 12-én 25 éve leszen: hogy a' Sz. Gerlicéi Unitária Nemes Ekkésiába oskolatanitói hivatalba beléptem. Nem hizelgek magamnak, de a' kezem alá bizott nevendékek formálásában, a' szerint, a' mint tálentumaik osztva valának, semmit el nem hanyagoltam, mint ezt a' Ft. Consistoriumhoz évenként felment Censurákróli Relatiók is bizonyítják. E' 25 év alatt egykor 1831-ben sujtola egy irgalmatlan forró nyavalya, 's négy holdnap tele, míg helyre állhaték. Közlebről pedig 1841-ben meghülés következtében engem talált szörnyü fájdalommal kinzó lábdaganat hat holdnapig tartá suljos fekvésben, mely nyavalyámot a' legkisebb meghülésre is, bár kisebb mértékben, előkerü'ni tapasztalom, 's ez az oka, hogy kiskörü jószágomba, hol igen csekélyen fogok megélhetni, magamat megvonni kéntelenitetem. Kétszeri betegségem alatt több mint négyszáz forint leve költségem, kivált utóbbi nyava-

lyámban. Tanító fogadás, Patika, 's mellettem volt gondviselőkre tett kiadásim halmozák azt. Ha mind ezek, mint vészes zivatarok rajtam át nem mennek vala, örök felejdékenységben hagynám, nem is említném azt, a' mit mindjárt előhozok a' Nemes Megyének: hogy t. i. A régibb Mesterilak megdeszkázására adtam vala sajátomból négy nagy száldesztkát, fél fél M: forintosokat. A pádimentum összes deszkái meggyaluluttatásakor, 's a' pádimentumozó mester emberekre 1 M: forintot 's felet adék ki. Későbbben egy számvetésre elkerülhetlen szükséges fekete táblát csináltattam 2 M: forinton saját pénzemen. Két táblát régebben, egyet közlebről megfestetvén költöttem 1 M: forintot 's 44 pénzt. Közlebbi betegségem alatt lako-Mesteriház ajtója 's annak elhomorúlt bérlése megcsináltatására a' Haraszkereki asztalosnak 1 M: forintot fizettem. — összesen véve 7, hét Magyar forintot, 's 94 pénzt váltóban.

A mely 20 fontos csengetjüt tiz évvel ezelőtt öntettem, annak árrában az itt előmutatott lista szerént megjött 14 M: forint 28 pénz, e szerént benn van még az árrában 28 pénz hijján 52 M: forintom; ha ezt a Nemes Ekklesia olykori használás, és oskola ház disze végett megtartandja, az árrát, mely még hátra van, nekem kifizetvén, én átengedem; úgy mindazáltal, hogy jelentem, miszerént nékem igen sietve építenem kellettén, az hátra maradott árrára rögtöni szükségem van.

Ezen kívül, ha a' Nemes Megye megtekintve 25 évi szolgálatomat, s egy részről, s ha nem egészben is, a' tanításbani magam megerőltetése miánt lett egészségem elgyengülése következtében, oly hivatalra, hol bért kaphassak — nem léphetésemet. Kótszeri betegségem alatti feles költségimet. Megtekintve még azt is: hogy sok szülőkrök házi szükségek miatt nem lévén módjok tanuló gyermekeik számára olvasó könyveket szerezni, én 25 év alatt több darab saját könyveimet adtam ki az oskola számára, nyomtatványokat és kéziratokat, melyek annyi idő alatt mind elviselődtenek, ha, mondom, mindezeket megtekintve, a' Nemes Megye, melynek évi jövedelme nem csekély, építésbeli költségim némi fedezéséül bár mi kevéssel is megsegíteni szives leéndne, azt hálás köszönettel venném. Midőn a' Nemes Megyének, 's nyilatkozatom, 's kívánatomra téendő válaszát 's határozatát elvárnám, állandóul maradok

A Nemes Megyének

Köteles Szolgája

Tibóldi István, m. k.

(Eredeti fogalmazványa Bartók Endre lelkésznél.)

Közli: KANYARÓ FERENCZ.

CLI.

Joó Sámuel első értesítő levele Bécsből.

1716 márcz. 30-án gr. Steinville erőszakkal elfoglalván a kolozsvári unitárius templomot s 1718 márcz. 30-án a piaczori főiskolát is elvevén minden hozzátartozókkal egyetemben, az egyház Joó Sámuel jogtudós kolozsvári polgárt küldte fel Bécsbe, hogy orvoslást szerezzen a szenvedett törvénytípró sérelmekért.

Joó okt. 5-én megérkezvén Bécsbe, az első postával ír Simon Mihálynak vagy Biró Sámuelnek, az akkor legtekintélyesebb unitárius főuraknak. Levelében pénzt és nyílt felhatalmazást sürget az egyháztól. Szentábrahámi Mihálytól pedig az ígért emlékiratot, melynek további lépéseiben hasznát vehesse. Mindezeket gyorsan küldjék, nehogy Szentkereszti észrevehesse s elrontsa törekvésüket.

Viennae Austriae, die 8. octobris 1718.

Méltóságos Úr!

érdemem felett való Jó Uram!

Istennek csudálatos gondviselése által noha nem kevés akadálylyal, mindazonáltal békességesen die 5. presentis 12 órára felérkeztem s másnap azon levelet, melyet tőlem a tiszteletes Ecclesia küldött, megadtam; de magamat mint Expressust ki nem adtam, mivel semmi plenipotentiam nem (volt) és azon Ecclesia levelében is az volt az stylus, hogy magam dolgomban jöttem fel. Az instantiáknak négyit tituláltam Eugenius, Franzen fejedelmeknek, Sintzendorf és Starembergnek. Az dolog még nem lévén késő, készen egy memorialis lévén, kitanulván hová kívántatik, többet is titulálok. Tehát szükséges primo, hogy plenipotentiaát küldjön az Ecclesia autentice sub sigillo; secundo: ha hamar eljöne a memorialis, az kiben passust és expressust sollicitálnának, jó volna, én azt tudtam, régen itt van, de Tarczali¹ uram nem is látta. Maga is mondja, jó lőtt volna próbálni velle; jóllehet visszás elméket (tud?) aziránt, de affelől succedallhatott volna is. Tarczali uram ajánlja magát minden jóra. Tertio: Én semmi pénzt magammal nem hoztam sem az Ecclesiától, sem Sz.-Ábrahámi uramtól, azt maga is tudja ő kegyelme, hanem azon száz forintot, melyeket Kmita uramtól vöttem fel; hanem kérem alázatosan az Urat most első postán, ha csak felét is, Vexel által vigyék végben, az többet

¹ Tarczali az erdélyi ref. egyház ügynöke (agens, Bécsben, valamint Szentkereszti is.

pedig Daniel Péter uram felhozhatja, ez Securussabb is, csak-hogy valami hollandiai aranyak ne légyenek. Mivel pedig itt úgy adtam ki magamat, mint magam privatumomban jöttem fel, azon én dolgom iránt való memorialisom conceptusára kérttem volt Szt.-Abrahámi uramat: kérem az urat alázatosan, hadd jöhessen fel legelső postán, mivel Szentkereszti uram megértvén a dolgot, kirontja kezemből. Az jövő postán mindenekről bővebben tudósítom az urat, de most siettem, az alá s felvaló járás miatt, nem érkeztem, messze is lévén szállva az hostátban. Az leveleket pedig intitulálja az úr is, úgy az Ecclesia is Tarzali uramnak, én már szólottam ő kegyelmével. Ezzel maradok az Méltóságos urnak alázatos szolgája Jó Sámuel. (Rájegyezve alább: Jó Sámuel uram levele de 8. Sbris 1718.)

Közli: KONCZ JÓZSEF.

GONDOLATOK.

Felső-Zsuk, 1901 aug. 9.

Nagyobb ezél felé törekedvén, le kell mondanunk az apróságek előnyeiről.

A megbizhatóság oly előny, melyet semmi sem pótolhat.

Sokszor nem azt kell néznünk, kinek van igaza, hanem azt, hogy mi válhatik az ügy hasznára.

Sok ember Mózesnek képzei magát, ki a sziklából is vizet fakaszt, pedig csak egyszerü zsidó ő, ki szivesen megissza a mások által szerzett vizet.

Bajban ösmered fel a kiváló egyént. A ki a tetőre akar feljutni, nem áll meg a hegy aljában.

Felső-Zsuk, 1901. aug. 15.

1899–1901. aug. 15.

Édes gyermekem! Kedves leányom! Megérkezted hiába várom! De miért zúgolódom, mit is beszélek! A mint telnek a napok, az évek, mindig egy lépéssel hozzád közelitek. S nemsokára eljön a kedves óra, szerető szivek találkozója, hol együtt leszünk én, te és mindnyájan, kik szerettünk. Midőn az ég meuyboltja megnyílik és te kijösz rajta, átszellemülve meghatottan, s szólasz: Jertek kedveseim velem, de el ne hagyjatok! Lám én az angyalok között vagyok, de boldog még sem lehetek! Úgy érzem, mintha szivem nálatok, otthon hagytam volna. Oh adjátok azt nekem vissza, vissza! „Ne búsulj kedves, im itt vagyunk és leszünk veled együtt Felejtve

a szomorúság és annak minden árnya. Mosolyogj kedves lányom! az nekem a gyönyör, a nap feljötté, az örömök diadala leszen!"

Lám mit beszélek, mindent össze-vissza! Tehet-e róla a toll, ha szomorú az ének, midőn ki írja, annak fája, fájdalomba van bemártva?

Évfordulója azon napnak, szomorúság napja, im megjövé! De ki tud róla? Emlékezésnek szomorú füzága borulj rá a sirra, hogy senki meg ne lássa.

Emlékezésnek fénylő napsugára, hű barátom, térj be hozzám újra. Világítsd meg a lelkem, hogy a multat lássa.

Felső-Zsuk, 1903. febr. 2.

Sokat meggondolunk az életben, miből keveset tehetünk és még kevesebbet teszünk meg — és legtöbbet nem gondolunk meg.

Álmatlan éjszakának gond a kísérelője. Gond magunkért, családunkért: szeretteink jelen-jövője felett. Midőn fekhelyünkön így nyugtalanul vergődünk, szellemünk nem talál pihenést. Gondolatink szárnya berepüli a multat, a jelent, meg a jövőndőt és onnan megtérve, hosszú arczczal, fáradtan, mogorva kedvünkben feketének látjuk a világot.

Felső-Zsuk, 1903. ápril. hó.

Ha valamely dolgot végbe akarunk vinni, akarnunk kell a módokat is, melyek czélhoz vezetnek.

Vannak egyes jóakaróink, kik minket unitáriusokat azért, hogy egy Istent imádunk, kiközösíteni kívánnának a keresztény felekezetek nagy családjából. De ezek felejtik, hogy az ő keresztények a három első évszázban Krisztus után, az egy Istent imádták. Már a második században megindultak az ezt tárgyazó viták. Csak a Niceába 325-ben összehívott zsinat mondotta ki, hogy Krisztus az igaz Istentől lett Isten, egylényegű az Atyával. Ezután 381-ben a konstantinápolyi zsinaton a Szentlélek is külön isteni személynek nyilváníttatván, létrejött a Szentháromság tana.

Azt állítják, hogy az unitárius vallás a zsidó és mohamedán vallással — melyeket az emberiségnek egy nagy része hitül vall, az egy Isten imádsában — azt jellegző, rokon vonással bír; és így nem lehet keresztény felekezet. De nem gondolják meg, hogy mi a mindig kegyes, igazságos és mindnyájunkat egyformán szerető és gondozó Istenhez küldjük fohászainkat és nem ösmerjük a boszúálló, kegyetlen Istent, ki az apák bűneit a fiukban és a késő unokákban bünteti, mint ama vallások követői, és hogy mi hívő szi-

vünk egész melegével kívánjuk követni Jézus emberbaráti tanait és azon egész lelkünket elfoglaló szent eszméket, melyeknek összege teszi az igaz, valódi keresztény életet. Mely tanokat ők nem ösmerik el életüket szabályozó rendelkezéseknek, vezetőjüknek.

Tehát más úton járnak.

Ez nagyon egyszerű, megérthető. Tudják is jól, hogy az így van és meg is értették, kik ellenünk, ily, komolyan gondolkozók előtt, kiesinyesnek tetsző, alap nélküli támadásokkal élnek. De úgy látszik, nem azért adott az Isten mindenkinek szemet, hogy lásson, fület, hogy halljon, eszet, hogy gondolkozzék; és azoknak, kiknek megadta mindezt bőségesen, nem pótolta meg igazságérzettel, mely beösméri a mások igazságát azon esetben is, ha saját érdekköreiket számitásaikat keresztezi.

De erről mi valóban nem tehetünk.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Wundt jelentősége a filozófiában. Irta *Rác Lajos* sárospataki tanár. Különlenyomat a Magyar Filozófiai Társaság közleményeiből. 8r. 281. Budapest. E munkát a magyar filozófiai társaság 1902. dec. közgyűlésén olvasta fel írója abból az alkalomból, hogy a németek kiváló böleselője születésének 70-dik évfordulóját érte meg. Wundt jelentőségét épp oly világos nyelven méltatja, a mily világosan vannak a Wundt művei írva, melyek közül pszichológiáját „A lélektan alapvonalai” czímen pár évvel ezelőtt magyarra fordította le. Wundt jelentősége: hogy a böleselmet lélektani alapra és a lélektant tudományos alapra fektette. Bölesletének fejlődését, mely physiologiai kísérletekkel kezdődött, s melyekről a pszichológiára ment át, kitűnően rajzolják meg a füzet lapjai. E bölesletben helyet foglal az ethika is, melyben az akarat-szabadság fentartatik, melyről az ismertetés azt mondja: „A szabadság tudata, mely lelkünkben él, kétségbevonhatatlan tény, de ez annyit fejez ki, hogy mi képesek vagyunk külső, vagy belső kényszer nélkül cselekedni s nem azt, hogy mi ok nélkül cselekszünk.” Wundtot Spencer mellé állítja, habár hírneve ma még nem is oly nagy, mint amazé; de az a meggyőződése, hogy ha „a bölesleti vizsgálódások iránt az érdeklődés tovább halad, akkor a legmagasabb kérdésekre a gondolkodó világ nem fogja beérni a *megismerhetetlen* (the unknowable) feleletével, akkor az agnosticismus helyét ismét a — mérsékelt — metaphysikai speculatiók fogják elfoglalni s akkor Wundt, mint Spencer méltó társa fog a filozofia egén tündökölni.”

Előfizetésre felhívást bocsátott ki Tartsafalvi *Pálffy Aladár* „Firtos alól” czímű elbeszéléseire, melyek Beteg Pál könyvkiadó vállalatában jelennek meg Székely-Udvarhelyt. A könyv ára 2 kor., mi a szerzőhöz küldendő Etéd, (Udvarhelymegye.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Lőfi Áron jubileuma. Ötven éves papság! Ezt ünnepli a háromszéki unitárius egyházkör és a bölöni unitárius egyházközség jul. 5-én sokaknak részvételével Bölönben. Ötven éves papság, mely lelkeket épített, szíveket gyógyított és sok más munkával nyomot hagyott: ez a Lőfi Áron jubileuma. Küküllőmegyében Deésfalván töltött néhány évet, azután Bölöné és Háromszéké, a háromszéki egyházköré. Bölöné, e nagy, e népes egyházközségé, melynél gazdag forrásokat talált, talán a leggazdagabbat, mely a magyarországi unitárius egyházban egy egyházközségben létezhetik: derék népet és birtokot, vagyont. Élt vele. Népet művelte és a művelődésnek új erősségeket állított. Hiveivel új iskolát emelt és a magaslaton szép új templomot. S a háromszéki egyházköré, mely a múlt próbáiból mint szilárd terület került ki, melyet mint esperes, mint egyházi gondnok biztos kézzel gondozott. És a családjáé, melyben fiakat nevelt a tudománynak és közpályáknak, leányokat a családi életnek. Sok jó kívánságban lesz része! Ezekben küldjük mi is koszorúkat örömmünnepléjére.

Az angol unitáriusok évi gyűlése. A brit és külföldi unitárius társulat pünkösd harmad napján és a következő két napon tartotta meg évi gyűlését Londonban, Armstrong A. Richard elnöklete alatt. Az elnöki megnyitó után a jelentések terjesztettek elő. A rendes évi aláíráson felül, mely mintegy negyvenezer koronát tesz, ez évben még hatvanezer korona gyűlt be a társulat czéljaira. A könyvekről szóló jelentésben szépen emlékeztek meg arról a kötetről, melyet Ferencz J. püspök „Szabadelvű gondolkozás a XX. sz. kezdetén“ czímen adott ki angoltól fordítva. A megjelent külföldi képviselők közül különösen érdeklél hallgatták India és Japán ifju képviselőit. Shinde, ki most

végzett az oxfordi theol. intézetben, hálóját fejezte ki, hogy néki, a Brahmosomaj követőjének alkalmat adtak arra, hogy Angliában unitárius intézetben tanuljon és ígéretet tett, hogy tanulmányait jól fogja hazájában gyümölcsöztetni. Toyosaki kiemelte, hogy ő az első unitárius japáni, a ki Angliában tanult. Az összeköttetést először az amerikai unitáriusokkal kezdték, most új köteléssel erősítik vallási viszonyukat. Üdvözli a társulatot, hogy hajlandó Oxfordban japáni tanulókat ezután is elfogadni. Japán most kezd a babonákból bontakozni. A művelt és gondolkozó japániakat az orthodox kereszténység nem elégti ki. Azok az unitárius kereszténységgel rokonszenveznek. Az nyeri meg szívüket. Az elfogadható, mert az emberi léleknek végetlen értéket tulajdonít s mert azt tanítja, hogy Isten minden léleknek inspirálója. Szerencsésnek érzi magát, hogy a japáni unitáriusok igaz, őszinte üdvözetét tolmácsolhatja. A társulat azt a nagyfontosságu határozatot hozta, hogy külföldi munkásságát kiterjeszti, hogy 1. unitárius vallásos irat-sorozatot készít, ad ki és hoz forgalomba, dán, németalföldi, francia, német, olasz, spanyol, hindu, japán és más nyelveken; 2. időről-időre, mint az alkalom kívánja, anyagi segílyt nyújt a szabadelvű vallásos gondolkozás és munka támogatására a világ minden részében, nem keresztényeknél és keresztényeknél egyaránt; 3. segílyről gondoskodik új templomok alapítására és lelkési szolgálatok biztosítására Austráliában, Dél-Afrikában és egyebütt, a hol jelét látja annak, hogy az illetők maguk is áldoznak; 4. megnyerni igyekszik egy kiváló lelkészt arra, hogy látogatást tegyen Austráliában, New-Zealandban és Tasmaniában és ott a nagyobb városokban prédikáljon és előadásokat tartson három—négy hónapon keresztül; és hogyha a kísérlet sikerül, arra alkalmas lelkészekkel ily látogatásokat rendez más országokban is. — Dr. Priestleynek 1904-ben, halála százéves fordulóján új életrajzát adja ki a társulat és azzal dr. Gordon Sándort bizza meg. Elnökül a jövő évre a világiak közül Sharpe William Arthurt választották meg.

A Servét-émlék ügye, melynek érdekében — mint múlt füzetünkben említettük — Loyson Hyacinthe Genfben felolvasást tartott, előhalad. Már ezelőtt húsz évvel felmerült volt az a gondolat, hogy a XVI. százév e nagy férfának elégtétel adassék azon a helyen, hol áldozatul esett a türelmetlenségnek. A genfi szabadelvűek és az amerikai presbyteriánusok azt ajánlták a genfieknek, hogy Servétnek emeljenek emléket engesztelésül és annak kifejezéseül, hogy a protestans egyházak egyáltalán helytelenítik a vallási türelmetlenséget és üldözéseket. A mult évben Doumergue montaubani tanár újra előhozta

e kérdést azzal az alkalommal, mikor Genfben Kálvinról felolvasott. Ugyanezt tette egyidejűleg Chantre genfi egyetemi tanár is. A „Progrés religieux“ lapban Kálvin emlékéiről írva, melyet születésének négyszáz évi fordulóján 1909-ben állítanának, azt mondotta, hogy a Kálvin-ünnep csak úgy lesz a XX. száz reformált keresztényeihez méltó, ha elébb helyrehozzák azt a nagy igazságtalanságot, melynek Servét 1553. október 27-én áldozatul esett. »Servét — mondotta — a mint már Vogt Károly természettudós is írta, a XVI. százévnak legnagyobb tudósa (ő fedezte fel először a vérkeringést) s nemcsak ez, hanem a hitnek is oly képviselője, ki életével igazolta a tant . . . Mi azt óhajtjuk, hogy a Champelen oszlop állíttassék a nagy áldozat emlékére. Ezt meg kell tenni, hogy a protestans lelkiismeret megkönynyíttassék.“ Az ügyet azután a genfi történelmi társulat vette kezébe és remélni lehet, hogy az emlékoszlop rövid időn ott fog állni a Champelen. Egy franciaországi róm. kath. vallású egyetemi tanár e dologról értesülve, egy protestans barátjának azt mondotta: „Oh, ti szerencsésebb helyzetben vagytok mint mi; mi nem tehetjük ugyanazt, a mit ti most tesztek, nem tehetjük ugyanazt a Szent-Bertalan éjre!« A mit a genfi protestansok tesznek, valóban megható expiatio. — Az emlékkövön e felírás lesz: »Mi nagy reformatorunknak tisztelő és hálás fiai, — de kárhoztatva tévedését, mely az ő százévéé volt, és a reformatio s az evangelium igaz elvei szerint szilárdan ragaszkodva a lelkiismereti szabadsághoz, emeltük ezt az engesztelő emléket 1903. oct. 27. — 1553. oct. 27-én a Champelen máglyán elhalt Villeneuve-d'Aragonból való Servet Mihály, született 1511. sept. 29.“

Emerson születésének századik évfordulóját ünneplik az amerikaiak. Mint unitárius pap kezdette nyilvános működését a szószéken és irodalomban; miután írói hírnevet szerzett, pár évi szolgálat után a papságtól megválva, kizárólag az irodalomra adta magát. Bostonból Concordba vonult, egy csendes falusi magányba, és oly műveket írt, hagyott hátra, melyek nevét Amerika elsőrangú írói közé, a Channing és Longfellowé mellé emelték, s melyekért honfitársai születésének századik évfordulóját emlékünneppel kötik össze. Az új transcendentalismusként, mely a XIX. száz közepén Ámerikában tekintélyes iskolát növelt, Emerson egyik legkiválóbb képviselője volt. A mi Carlyle az európai angol irodalomban, az volt Emerson az amerikaiban, csak hogy a bölcselmi mellett még több költői szellemmel, a minthogy tényleg költeményeket is írt és mint költő is hírnévre jutott. Az angol empirismussal szemben Carlyle is a transcendentalismus hatása alatt állott

és e hatás alatt megírta az emberiség „hőseit“ és Emerson „Az emberi szellem képviselőit“ s más társadalmi és bölcsészeti munkáját. Hogy ha említett művén kívül mást nem hagyott volna fenn, már ez egymagában is elég lenne arra, hogy számára halhatatlanságot biztosítson. E mű magyarul is megjelent a Szász Károly kitünő fordításában. Honfitársai méltán fűzik az elismerés koszorúját neve köré. Maga Carlyle úgy nyilatkozott róla, hogy „ő egy korszak volt nemzete történelmében“.

Dr. Delitzsch ápr. 17-én harmadszor olvasott fel Babyloniáról. Fölolvasásán jelen volt ez alkalommal is Vilmos császár és neje. A bibliára most semmi vonatkozást nem tett, de a tudósítások szerint folytatni fogja tanulmányai közlését. Most utazása benyomásairól szólt. Az ország egykori termékenységét és szépségét rajzolta s jelenlegi elárvultságát, mely könnyekre indító. Sok nehézséggel kellett megküzdenie, vizáradás és a nap heve miatt szenvednie. Sokszor 40–60 Celsius fok melegeben utazott és a persa öbölnél hét napot töltött, 50 Reaumur fok melegeben, mikor még a szél se fűtt. Nappal a legyek, estve a szúnyogok kinozták és folyton veszély fenyegette a felfegyverzett durva és rabló természetű benszülöttek részéről is. A lakószokása, eszközei, munkája százévek óta csaknem semmit nem változtak. Az ásatások sok dologra új világot vetnek, Herodotosnak sok tévedését kijavítják, így például azokat, melyeket Babylon falainak magasságáról, szélességéről és területéről (90 kilométer) ír, mert Babylonnak kiterjedése csak akkora lehetett, mint a Drezdené, vagy a Münchené. Az ásatások eddig napvilágra hozták: Nebukadnezar palotáit, a nagy körmenet-utczát, a város-kaput és eltűntettek két templomot, melyek közül az egyik a nyugalom istennőjének volt szentelve. A legrégebb időből valók a Taraban, Babylontól három napi járásra talált emlékek. Delitzsch azután kifejtette az ékirásról elméletét és felolvasását annak a reménynek a kifejezésével zárta bé, hogy ez ország a béke és szeretet Istenének segítségével új életet nyer. Örvideni lehet, hogy a jeles tudós ellenfeleivel nem törődve, tovább munkál és hogy ígéretét, hogy a bibliáról még szólni fog, béváltja. Ellenfeleinek még se sikerült a kísérlete, hogy őt a császár kegyéből kiejtsék.

Miért nem törlik el Németországban a jezsuita rendet kitiltó törvényt? A mióta Bismarck a jezsuitákat megrendszabályozta és a kitiltó törvényt a német birodalmi gyűlés meghozta, újra és újra megkísérli az ultramontánizmus e törvény megváltoztatását. De a császárnak a pápánál tett látogatásai mellett is, úgy látszik,

a német birodalmi gyűlés ebbe nem fog belemenni, a német közvélemény ennek ellene mond. S Vilmos császár látogatásai a pápánál nem jelentenek egyebet, csak okos, diplomatikus eljárást. A törvényt nem törlik el. Hogy miért nem törülhetik, annak okát elég szembetűnően tárja fel egy államférfiu szempontból néző német nyilatkozat. Nem törülhetik el, mert az visszaállítása és kiterjesztése lenne a középkori katholicismusnak, minek jelentése: alávetni a császárt a pápának, az államot a római egyház uralmának és így megkötni az államélet szabad és önálló fejlődését; az egyház hatalmi jelszavaival lenyügözni és megsemmisíteni a tudományt, egyházi tétélekkel szolgaságba hajtani a szellemeket, megakadályozni a haladást, eltompítani a lelkiismeretet, a római egyházat mindenhatóvá tenni, a hit és lelkiismereti szabadságot megszüntetni, a különböző vallásfelekezetek közt a türelmet és egyenlőséget törölni. Ez mind benne van a jezsuitarend czérljában. IX. Piusnak a jezsuiták sugalmazására 1864-ben kiadott Syllabusa az ujkori állam és szabadság minden elvét tévedésnek bélyegzi. Nem kell csalódásba ringatózni. Ha a jezsuiták beengedtették, a katolikusokat és a protestansokat mindinkább eltávolítanák egymástól, elkészeritenék egymás iránt. Hiszen most is a r. kath. papok és írók a leggyalázatosabb gyanusításokkal illetik a reformatiót és a reformatorokat és a katolikus híveket lázítják a protestansok ellen. És maguk a pápák? IX. Pius Syllabusában azt hirdeti, hogy a róm. katolikusok Istennek inkább tetszenek, mint a protestansok; és a jelenlegi pápa, XIII. Leo, kit érthetetlen módon mint békepapát ünnepelnek, a reformatiót lázadásnak nevezi. mely rosz mérgét mindenfelé elöntve, az erkölcsök teljes hanyatlását idézte elő. Államférfiu bölcseség lenne-e, ha a felekezetközi béke eme rendszeres aláásásához még ujabb erők engedtetnének. Németországon is sokan vannak olyan róm. katolikusok, kik nem örvendenek a béke e megzavarásának, róm. kath. egyházközségek, melyek a protestans polgártársakat testvéreiknek tekintik és velük egyetértésben akarnak élni. Ha a jezsuitákat a német birodalomba beengedik, első dolguk lesz, hogy e türelmes, békés köröket felingereljék és egyenletlenséget hintsenek el. Nemesak a császár, hanem a legtöbb német fejedelem protestans. 1871-ben egy r. kath. pap Bajorországban predikációjában azt mondotta: „Az ember nem tudja, hogy a német fejedelmek az Isten kegyelméből — vagy az örölgéből vannak-e?“ Ekkor bevezették a birodalmi törvénykönyvbe az ugynevezett „Kanzel paragraph“-ot. De a szöszéken kívül is lehet a fanatizált tömegre hatni, azzal elhitetni, hogy az eretnek fejedelmek nem Isten kegyelméből

ülnek a trónon. Hogy ilyen körülmények közt az eretnek királyokat szabad meggyilkolni, azt kiváló jezsuiták már rég hirdetik. A Hohenzollernek jól tudták, hogy a felekezeti békének ápolását az államban miért tekintették évszázakon át politikájuk egyik főrészenek. Mily szerencsétlenség lenne a német birodalomra, ha a valláskülönbség valódi gyűlöletté változnék! A német birodalom r. katolikusokból és protestansokból áll és nemzeti feladatait csakis azoknak egyetértő munkája által teljesítheti. A német birodalomra életfeltétel hogy r. katolikusok és protestansok egy magasabb egység tudatában békésen együtt munkáljanak. Ezért megbocsáthatlan politikai hiba lenne, ha a jezsuita rendnek megkönnyítették, hogy a két hitfelekezet követőiben a keresztény közösség tudatát elnyomják, megfojtsák. Ezért nem törlik el Németországon a jezsuita rendet kitiltó törvényt. — Miért engednek be Magyarországra újabb és újabb szerzetrendeket? Avagy talán a magyar államban kevésbé van szükség a felekezeti békére, mint a hatalmas német birodalomban?!

Franciaországban nemcsak a szerzet-rendektől igyekeznek szabadulni, hanem a klerikális eszméktől is. Ugynevezett erkölcsi társulatok alakulnak, melyek más alapon akarják a vallást megerősíteni. Ez alap a lelkiismeret, az erkölcsi törvény, mely minden lélekben megvan és feltétlenül parancsoló és szükségképpen kívánja egy legfőbb törvényadó, Istennek léteit. Ez Isten teljesen különbözik a klerikalizmusától. A mit a r. kath. klerus hirdet híveinek, hogy Isten önkényes hatalom, kegyetlen zsarnok, s ellensége szépségnek, szabad gondolatnak, a szeretet és család tiszta örömeinek, a hazafiúi kötelemeknek és az ember* jogainak, ez nem az igazi Isten, nem a természet, az emberi ész és lelkiismeret, nem az evangelium Istene. „Az az Isten, kit mi hirdetünk, mondja az iránynak egyik képviselője, a Jézus Krisztus Istene, a kinek neve szeretet, ki az ég madarait táplálja és a mezei liliomokat megruházza, ki a gondolatnak szabadságot ad, az örömet megtisztítja, a fájdalmat megszenteli és áldozatra indít s minden teremtményeinek szentségét, békéjét és boldogságát akarja. Ezt az Istent ajánljuk nemzetünknek, szeretett hazánkknak, Franciaországnak, ezt a mi nemzedékünknek, hogy tegye a haza minden polgárát szabad hívővé, olyanokká, kik mindig hajlandók eleget tenni a szabadság és a hit követelményeinek, melyek az emberi természet alapján jelentkeznek.“ Ily eszméket csakis haladó szellemek hirdethetnek.

Az egyház és állam különválasztása. Nem a mi államunkban, hanem Franciaországban merült fel újabban e kérdés. A saecu-

larizatio ott azokra a javakra nézve, melyeket a róm. kath. egyháznak az állam adott volt, már több mint százéve megtörtént. Az állam és egyház akkor concordatumot kötöttek s azóta a felekezetek papjait az állam fizeti. A r. kath. püspökök azonban, mint nem egy alkalommal, közelebbről is a szerzetesrendek ügyében ellenséges állást foglaltak el az államkormányval szemben és a szerzetesrendekre hozott törvény végrehajtásában sok nehézséget okoztak. Ez a körülmény azokat a csoportokat, melyek a kormányt támogatják, arra indította, hogy napi-rendre hozzák az államnak és egyháznak teljes különválasztását, vagyis azt, hogy az állam semmit se vegyen fel ezután a költségvetésbe az egyházak támogatására. Ez a protestansokat érzékenyen sujtotta volna és a nélkül, hogy okot szolgáltatott volna arra. A róm. kath. klerus magatartása miatt nekik még nagyobb rövidséget kellett volna szenvedniök. A senatus az indítványt mellőzte, a concordatum eltörlését nem szavazta meg. És így a vihar elvonult, de a napi sajtóban azután is élénken vitatták a különválasztást, mert a demokratikusok csak ettől remélik az ország békéjét.

Russel Wallace angol csillagász azt a feltevést nyilvánította, hogy a nap a csillag-világ központja és hogy a mi bolygónk az egyedüli, a melyen lakni lehet. Flammarion francia csillagász e feltevésnek ellentmond, a „Temps“-ban (ápr. 24.) sajnálatát fejezi ki, hogy olyan kitűnő természettudós ily téves dolgokat hirdet. Flammarion érdekes részleteket közöl a csillagászat haladásáról, a tejút berendezéséről, az etherről és a csillagok poráról, s Wallacenak azt veti szemére, hogy a Ptolemeus-féle rendszerbe visz vissza s az égboltot haszon-nélkülinek tételezi fel.

Az érettségi vizsgáról Wlassics közoktatásügyi minister egy ülésen, egy interpellatio alkalmából a többek közt ezeket mondta: Hetekkel ezelőtt egy iratot intéztem a közoktatási tanácshoz, melyben ezt mondtam: »Nagyon óhajtom, hogy első sorban a rendtartás és az az érettségi vizsgálati utasítás minél előbb gyökeres átdolgozás alá kerüljön, miért is arra kérem a közoktatási tanácsot, hogy ezt az ügyet napirendre tűzni, az előmunkálatok foganatba vétele iránt azonnal intézkedni, a mennyiben szükséges egy előadót, vagy bizottságot azonnal, a nyári szünet előtt még kiküldeni és a lehető legrövidebb idő alatt azt letárgyalni sziveskedjék. A reformjavaslatoknál szivesen veszem a leggyökeresebb változtatásokat is.« Nem akarom eltagadni, hogy mikor a leggyökeresebb változtatásokról szóltam, előttem olyan eszme lebegett, a melyet -- már most ki is jelenthetem -- keresztül akarok vinni. Ez az, a mire a t. képviselő úr alludált, hogy nem egészen helyes,

hogy valakinek, a ki egy tárgyból nem képes megfelelni, a pályája elzáratik, mert, ha megbukik kétszer a javító-vizsgálaton, még jogász sem lehet. Megvallom őszintén, hogy én ezt nagy anomáliának tekintem és az u. n. kompenzácionális rendszert akarom behozni. Ez nem új gondolat, mert hiszen a porosz érettségi vizsgálati reformban, melyet pár évvel ezelőtt keresztülvittek, ez a kompenzácionális gondolat már érvényesült, hogyha pl. valaki matematikából, vagy más főtárgyból elégtelent szerez, de ez ellensúlyozva van a többi főtárgyaknak legalább is „jó“ osztályzatával, annak az érettségi vizsgának mégis van hatálya, az érettségi bizonyítvány kiadatik számára. Én tehát úgy akarnám azt keresztülvinni, hogy ennek az eszmének érvényesítésével a szigornak, de az okos méltányosságnak is eleget tegyünk és a mennyiben úgy fogom látni, hogy ezt rendeleti uton meg tenni nem lehet, a mint hogy alig is lehet, én addig is, míg a nagy középiskolai reform a törvényhozási napirendre kerülhet, a mi kétségtelenül hamarjában meg nem történhetik, mert ez egyike a legnehezebben megoldható kérdéseknek, hajlandó vagyok arra is, hogy a mennyiben szükséges, az érettségi vizsgálat reformjára nézve novelláris uton intézkedjem.

A nevelésről Dr. Harnack berlini tanár a „Christliche Welt“-ben kiválóan érdekes cikket írt, a melyben a nevelési irányokról szólva, ezt mondja: „Minden valódi nevelés a világegyetemről való elméletből ered és a nevelésnek csak akkor van értéke, hogy ha a világról szóló elméletünket tökéletesíti. A tudás magára sohase alkothat a világról teljes nézletet; csakis a hit teheti azt. Ezért minden gondolatnak, minden írott szónak, mely nem tartja nagy czélnak az erkölcsi és vallási javítást, csakis időleges értéke van. Minden társadalmi nagy problémának az alapjában ott találjuk az erkölcsi tényezőt és a vallásit. Csakis a keresztény eszmék, hogy az Isten úr és szeretet, nyújthatnak kielégítő nézletet a világról. Az ebben való hit nélkül valódi nevelés sem létezik. Minden felfedezés, minden haladás a tudományban, bármennyire részegítők is, magukra mindjárt közönségesek és régiiek lesznek. De hogyha azokat arra használják, hogy az egyéni jellemet mélyítsék és átalakítsák, akkor azok örök életet hoznak.“

Az istentiszteletről Emerson azt mondja, hogy „az bármely nemzet életében a legfontosabb tényező. Mikor tanuló voltam, több hasznot huztam a templomba járásból, mint bármely más gyakorlatból, melyben részt vettem. Mikor idegen országban utazom is, rendszeren, bármely népnél legyen is, résztveszek az istentiszteletben, bármely városban, a hol. vagyok“

Lord Kelvin, híres angol természettudós figyelmet keltő megjegyzéseket tett arra nézve, hogy az újkori tudomány a vallásnak támasza. „Hogyha az atomoknak történetes összetalálkozása, — mondja — nem elégséges magyarázata a jegecz alakulásának, képtelenség azt hinní, hogy az elégséges magyarázata lenne ama molecularis összetételek létrejövésének, vagy növekedésének, vagy folytatólagos sorának, melyek az élő testekben mutatkoznak. Itt a tudományos gondolkodás el kell hogy fogadja a teremtő hatalom eszméjét. Negyven évvel ezelőt az kérdeztem Liebigtől, mikor együtt a mezőn járkáltunk: hiszi-e, hogy a fű és a virágok, melyeket magunk körül látunk, csupán chemiai erők által nőnek? Azt felelte: „Nem; nem hiszem inkább, mint azt, hogy egy növénytani könyv, mely azokat leírja, előállhatna csupán chemiai erők által.“ Lord Kelvin szerint a tudomány tényleg megerősíti a teremtő hatalomban való hitet. A gondolkodás teljes szabadságával, — mondja — „az emberek arra a következtetésre kell hogy jöjjenek, hogy a tudomány nem ellensége a vallásnak, hanem támasza.“

Uj államtitkár. A király Grúz Albert honvédelemügyi miniszteri tanácsosnak az államtitkári címet adományozta.

Dr. Schneller István kolozsvári egyetemi tanár a theol. főiskolák érdekében egy füzetben erős támadást intéz az evang. (ágostai) egyetemes egyházi theol. bizottsága ellen. E bizottság „A magyarországi ág. h. ev. ker. egyház theologiai rendszere“ czímen javaslatot dolgozott ki az ág. ev. theol. főiskolákra vonatkozólag. Dr. Schneller, ki előbb a pozsonyi theol. akadémián volt tanár, mindig a vallás- és gondolkodás szabadságnak volt a híve, s a theologián a tanszabadságot kívánta, s a zsidó és keresztény vallásnak az általános tudományos fejlődés keretébe békelyezését, megsértve látja ez elveket a theol. bizottság „theologiai rendszere“ által. Magát a címet is értelmetlennek tartja, mert nem theol. rendszerről, hanem theol. intézetek szabályairól van szó. A javaslat ellen tiltakozik, „mert az tartalmát illetőleg éppúgy ellenkezik a protestans egyház szellemével, mint az evangélikus egyház egy századra visszamenő, nemzeti és egyetemes alapon nyugvó törekvésével „s a zsinati törvény szellemével.“ Tiltakozik az ellen, hogy a pozsonyi theol. akadémiát a tanárok számának kevesbitésével, tanári állásoknak más helyre áttételével alább szállítsák.

Kinevezés. *Dr. Gotthárd Zsigmond* a vallás- és közoktatásügyi ministeriumban s. titkár, középiskolai ügyek előadója, rendes titkárrá neveztetett ki.

Kiszállás. Egyszerre több papjelölt száll ki, a kik most tettek szigorlatot, többet nevezett ki Ft. Ferencz József püspök úr ürességben levő lelkészi állomásokra, lelkes ifjú embereket. Sándor Gergely Kissárosra, Ürmösi József Polgárdira, Gál Miklós Datkra, Antonya Mihály Szováthra, Katona Mihály Martonosra nyert megbízást. — Hódmezővásárhely is nemsokára új papot kap. Ádámosi Gábor helyét, ki

Szent-Mihályfalvára jön, Balázs András papjelölt fogja elfoglalni. Óhajtjuk, hogy mint egyházközségek papjai, sikerrel hirdessék és állják az evangéliumot.

Szigethi Csehi Sándor. Egyházunknak s kivált tordai ekléziánknek erős oszlopa dőlt ki ez érdemekben megőszült agg férfiú elhunytával. 1822-ben született Tordán, s ápril. 17-én halt el ugyanott 81 éves korában. Hosszú munkás élete a zajtalan, de annál fáradhatatlanabb tevékenység áldásos korszaka volt Tordán és Kolozsvárt tanult. Mint honvéd főhadnagy vett részt a forradalmi harcokban. Majd Torda ügyeit vezette, mint utolsó főhadnagya és első polgármestere a városnak 25 éven keresztül. A város felvirágzására sokat tett, javított és építtetett a polgárság megterhelhetése nélkül. Kiváló gondot fordított tordai iskolákra is, melynek kétszeri felépítésében vezető szerepe volt. Túri Jobbágy Andrást ő buzdította vagyonának tanügyi célokra hagyományozására. Lelkiismeretesen viselte azután szívén e jótékony hagyomány ügyét, utána járván a jogviszonyok tisztázásának. Mindent megtett az elszórt birtokrészek valódi állapotának kiderítésére s az ő beavatkozásának köszönhető, hogy e tekintélyes hagyomány máig érintetlenül a tordai iskola birtokában van, s ez elárvult intézet jövedelmi forrásának ma is legnagyobb részét képezi. Az iskola tehetségesebb tanulóit is évről-évre nagylelkűen segítette. Mint az egyházközség gondnoka, rendben tartotta az egyház vagyoni ügyeit. Több irányu társadalmi tevékenysége is figyelemre méltó. Részt vett a Kisegítő Takarékpénztár alapításában s e Tordán egykor fontos szerepet betöltött pénzüintézet jubileumán ő tartotta az emlékbeszédet. Az elaggult honvédeknek ő volt Tordán első és legnagyobb pártfogójuk. Ép úgy nyilván tartotta őket s látta el segélylyel, néha könyöradományyal, mint testvéröccse, a piski csata hőse, itt Kolozsvárt nemes kötelességérzettel e nehéz feladatot teljesíti. Szigethi Sándor a tordai egyház és iskola iránt egész végelgyengülése napjáig a legmelegebben érdeklődött. Némely egybegyűjtött könyvét és ritkaságait is oda szánta örök emlékül. Kézíratí könyvei közül legnevezetesebb Téglási Ercei Józsefnek költeménykötete, melyet harmadéve személyesen hozott el e sorok írójához, hogy e titokban munkált, nem közönséges tehetségű költő ismeretlen műveit megismerje. Valóban kár volna, ha e mű, mely igen érdekes és páratlan a maga nemében, társaival együtt a boldogultnak akkor nyilvánított szándéka szerint a tordai könyvtár birtokába nem jútna, hogy ott nemeslelkű birtokosának és egykori gondos megőrzőjének emlékét a késő utódokra is fentartsa.

Kanyaró F.

Mózes András 1837—1903. A kolozsvári unitárius egyházközségnek 22 év óta egyik lelkésze, a papnevelő intézetnek tanára, a képviselő tanácsnak hosszú időn át pénzügyi jegyzője, később egyik számvevője ápr. 22-én 3 napi szenvedés után meghalt. Vasárnap reggel, éppen mikor a templomba készült, agyszélhűdés érte. E percztől fogva csak rövid pillanatra tért öntudatra. Körülte álló barátjához ezek voltak szavai: Ki prédikál? Aztán elveszítette eszméletét s három nap kellett, míg az orozva jött kór megörölte erős szervezetét. Brassó megyében Ürmösön született 1837. aug. 3-án, szegény székely nemes szülőktől. Tanulása semmiben sem tér el a mi unitárius ifjaink tanulásának rendes menetétől. Előbb a székelykereszturi, majd a kolozsvári kollegiumot végzi s jeles érettségivel szülői kívánságát és lelke vonzalmaít követve, a papi pályára lép. A theologiát végezve előbb három évig köztanító, majd 1865-től Abrudbányán lelkész volt. Abrudbányai közhasznú működése teréről a kolozsvári egyházközség bizalma ide szólítja s 1881-től idejét, buzgalmát, törekvéseit az iskola, az egyházközség és az egész egyház ügyei között megosztva, csendes, zajtalan, kérkedés és dicsekvés nélküli munkát végez: mivel az Ur szőlőjét. Ime, egy élet, melyben nincsenek zajos hullámverések, a mely minden külső dísz és hiúság nélkül foly le, a melynek kenyere, mindennapi imádsága a kötelességteljesítés, a munka. Zola megírta felséges himnuszát a munkához, Kant a maga hozzáférhetetlen ethikai szigorával halhatatlan klasszikus sorokat szentelt a kötelességteljesítés eszméjének. A boldogemlékű egy hosszú étellel szolgált bizonyító példaul e két nagy szellem tanítására. — Nehéz egy szűkre szabott szomorú hír keretében e minden ízében tartalmas ember egyéniségét, jellemét, működését vázolni. Azok előtt, a kik őt és működését közelről ismertük, e néhány sor csak halványítani fogja lelkökben élő képét; a kik nem ismerték, azok képzeljék el a pontosság, szerénység és gyöngédség, a jellem és megközelíthetetlen becsületesség, a munkás szeretet és az egyházi és iskolai közügyekért lelkesedés personificatióját s maguk előtt fogják látni azt az embert, kinek halála súlyos és érzékeny esapást hozott nemcsak árváira és kedveseire, hanem egyházunk egyetemére is, a melyet hosszasan meg fogunk érezni. (G. K.)

Dr. Iszlay József budapesti egyetemi magántanárt, nagyhírű, képzett fogorvost, a Györfly Józseftől szerkesztett »Független Hírmondó« kiadóját, május 29-én d. u. 4 órakor temették el a kerepesi-úti halottasházból a kerepesi-úti temetőben A végtisztosságon nagy gyászoló közönség jelent meg, kiknek sorában ott volt Zsilinszky Mihály

államtitkár s az orvos-világ számos kitűnősége. Tanítványai nevében dr. Riegler András mondott a sírnál bucsuztató beszédet. A főváros az elhunyt kitűnő orvos-tanár részére dísz-sírhelyet adományozott. (K. F.)

Pályázat. A Murányi Farkas Sándor és neje Bányai Ágnes 1000 frtos alapítványára pályázat hirdetteti : Az alapítványnak 1902. évi kamatjából egy jutalom 100 kor. pályadíjjal kitűzetik az ismert feltételek mellett oly unitárius lelkészek és lelkészjelöltek számára, a kik az 1901. és 1902. évben léptek lelkészi pályára, vagy a kik lelkészi állásukat még nem foglalták el ugyan, de a püspöki kinevezést már megkapták. A pályázatok az Unitárius Papnevelő Intézet dekánjához nyújtandók be.

Gyászhirek : Török Árpád erzsébetvárosi kir. törvényszéki bírót és családját fájdalmas veszteség érte, kedves leányuk *Török Margit*, ápr. 24-én, 16 éves korában, történt elhunytában. — Özv. Kénosi Sándor Józsefné, sz. Csíktaploczai Lázár Amália elvesztette fitestvérét, *Csíktaploczai Lázár Árpád* földbirtokos, országgyűlési képviselőt, ki máj. 17-én, 50 éves korában halt el Dobrán. — Guido Béla kükküllői unitárius esperes, dicsőszentmártoni lelkész, nagy csapást szenvedett szeretett jó nejének, *Hadházi Juliskának*, máj. 26-án bekövetkezett halálában. — *Köváry Juliánna*, Ürmösi Lajosné máj. 26-án halt el Abrudbányán 67 esztendőskorában, hosszas sorvasztó betegség után. Nagy család s a városi közönség részéről nyilvánult részvét kísérte sírjába. A gyászolók közt van derék fia, Ürmösi Jenő vasúti tisztviselő.

ARANYKÖNYV.

A Székely-Udvarhelyen építendő unitárius templom javára tett kegyes adományok.

(II. közlemény.)

Ferencz József unitárius püspök úr gyűjtő-ívén Kolozsvárról: Ferencz József és neje 200 kor., br. Kemény Gézáné—Szilvássy Gizella 100 kor., Péterfi Zsigmond 30 kor., Bokros Béla, Erdélyi Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság, Lészai Ferencz (M.-Gorbó) 20—20 kor. Erdélyi Magyar Jelzalog Hitelbank R.-t., özv. Koronka Antalné, dr. Gidófalvy István, Szigethy Miklós, Gálffy Sándorné, id. Pataky László, id. Pataky Lászlóné (Magyar-Sáros), dr. Ferencz József 10—10 kor., Ferencz Gyula (Gyalu) 6 kor., Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság, Szántó Bertalan 5—5 kor., Ferencz Gyuláné, Ferencz Zsuzsa 4—4 kor., Kuhn Bernát 3 kor., Szántó Gusztáv 2 kor., Ferencz Tita 1 kor. Együtt 500 kor.

A 108. sz. gy.-ívén id. Dániel Gábor főgondnok úr Budapestről 200 kor.

Br. Petrichevich-Horváth Kálmán 1902. évi új évi ajándék czímen 2 szor 50 kor.

Id. Szakács Károlyné 355. sz. gyűjtő ívén Székelyudvarhelyről: özv. dr. Fejérvári Lajosné sz. Szakács Borbára 10 kor., id. Szakács Károlyné sz. Gálfi Mária, id. Szakács Károly nyug. kir. adófeltgyelő 10—10 kor. Együtt 30 kor.

Benedek Lajos 159. sz. gyűjtő-ívén Ny.-Szeredából: Péterfi Albert, Pálffy Akos, Benedek Lajosné 2—2 kor., Csinády Jánosné 4 kor., dr. Varga Antalné 5 kor., Darkó Sándor, Kelemen Kálmán, Bod Sándor, Szabó Gyula, Huszár József 1—1 kor. Együtt 20 kor.

A 424. sz. gyűjtő-ívén Rösner Valéria Nagybányáról 2 kor.

Az árkosi unitárius egyházközség 98. sz. gyűjtő-ívén: Árkosi egyházközség 5 kor., Végh Mihály 2 kor., Göncz Mózes, Kisgyörgy Bénéiam, Veress György 20—20 fill., 10 fill. postadíj levonása után együtt 7 kor. 50 fill.

Koronki János 186. sz. gyűjtő-ívén Sóváradról: Koronki János 3 kor., Deák Gergely 2 kor. Együtt 5 kor.

A bölöni előjáróság 328. sz. gyűjtő-ívén: Bölön község 5 kor., Tana Sámuel 1 kor. Együtt 6 kor.

Sikó Áron 154. sz. gyűjtő ívéhez utólagosan: dr. Braun János 1 kor.

Serester Árpád reál. isk. tanuló 457. sz. gyűjtő-ívén: özv. Serester Sándorné, Serester Árpád, Tóth József 2—2 kor., Nagy András, Kilyéni József, Tavasz Károly, Vaska Béla, Bartha Lajos 50—50 fill. Sigmund Ferencz, Sigmund Lajos 40—40 fill., Kilyéni Ferencz, Reznek Istvánné, N. N., Serester Ignác, özv. Sigmund Bálintné, Sigmund András, Györbiró Dániel, Sigmund Sándor, Sigmund György, Bartha Károly, Sigmund Sámuel, Petrovics Pál, Tóth Sándor, Sigmund Elek, Sigmund Tamás, id. Soós János 20—20 fill., Kilyéni Sándor, Sigmund Péter 10—10 fill. Együtt 12 kor. 70 fill.

A kolozsvári unitárius egyházközség 25 kor.

Kozma Domokos 292. sz. gyűjtő-ívén (2-ik gyűjtés) Székelyudvarhelyről: dr. Nagy Sámuel 5 kor., dr. Pál Ernő, dr. Valencsik Ferencz, Szöllösi Sámuel, Soó Rezső, Péterfi Domokos, Jung-Cseke Lajos 2—2 kor., Ferenczi István, Benedek Béla, Vallenstein Jakabné, Szalai Györgyné, id. Szemerjai Károly, Valter Vilmos, Weisz Árnin, Fülei Dénesné, Zonda József, Daróczy Miklós, Tamás Lajos, Péterfi Domokosné, Fermengel Frigyes, Verestói József, Haurich Alfred 1—1 kor., Rápolti, Kun és Tóth, Orbán József, Dávid Gergely, Balázs Mihály, N. N. 60 fill., Zárug Antal, Kovács Ferencz, özv. László Istvánné, id. Bogács Istvánné 50—50 fill., Fischer Ferencz, Schuller Mihály, Izrael Sámuel, Magyarai István, özv. Karácsonyi Gergelyné, Jáklics György, Kassay Vilma, özv. Kozma Tamásné, Schöffberger Gusztáv, özv. Kis Daniné, Bogácsi Imre, Rudnyák Péter, Kandó Mária, Simó János, G. S., Orbán Antal, özv. Szántó Lajosné, Kovács Lajos, ifj. Asztalos Lajos, Darvai, Balázs Károly 40—40 fill., Kun László 30 fill., Márton Dénes, Szibián Demeter, Orbán, Herman Lajos, Mózes Dénes, N. N., Kassay Julia, özv. Kassayné, Kovács Domokos, N. N., N. N., Mohán György, N. N., Szép Gergely, egy valaki, N. N., N. N., Sájber János, Mohácsi József, özv. Holstein Sándorné 20—20 fill., Rádai Miklós, Gegő József, id. Asztalos Lajos, Serbán, Páhán Károly 10—10 fill., özv. Verestói Lajosné, N. N. 8—8 fill. Együtt 50 kor. 36 fill.

A bölöni takarékpénztár 371. sz. gyűjtő-ívén: bölöni unitárius egyházközség 30 kor., bölöni takarékpénztár 6 kor., Lőfi Áron, Tana János. Barabás Sándor 2—2 kor., id. Tana János, Sikó György, Nagy Tamásné, Kisgyörgy Tamás, Grünfeld Mihály, id. Albert Lőrincz, ifj. Albert Lőrincz 1—1 kor., Gyenge Áron 40 fill. Együtt 50 kor. 40 fill.

Barabás Dénes gyógyszerész 189. sz. gyűjtő-ívén: Barabás Dénes 3 kor., olvashatatlan 1 kor., Szündl Tivadarné 60 fill., Vajda Péter, Vigyázó Elemér, Bun Lajos, Wertheim Zsiga, Szabó Károly, Killer Gyula 40—40 fill., Hagymásy F., dr. Both Dénes 30—30 fill., Vitkovics János, Hesz József 20—20 fill. Együtt 8 kor.

Ürmösi Kálmán 45. sz. gyűjtő-ívén: A szentgericzei unitárius egyházközség 20 korona.

Fekete Lajos 137. sz. gyűjtő-ívén Selmezbányáról: Fekete Lajos 2 kor., Fekete Zoltán 1 kor. Együtt 3 kor.

Varga Ödön 203. gyűjtő-ívén Zilahról: Weinberger József, Varga Ödön 1—1 kor., Koesis Jenő 50 fill., Bugdoffi Gerő, Sziber Endre 40—40 fill., Lugossy György 20 fill. Együtt 3 kor. 50 fill.

Demeter Lőrincz 62. sz. gyűjtő-ívén M.-Zsákokról: Demeter Lőrincz 2 kor., Egyed Róza, Ince Dániel, György István és neje 1—1 kor., Demeter Ágnes, Pálffy Berta 50—50 fill., Sándor Mihály, Sánta Mózes, Palatka Zsigmond felső, Sánta Mózes alsó, özv. Palatka Jánosné 20—20 fill., Pipei Donáth György Sándor, Konez Mózes 10—10 fill. Begyűlt törökbuza árából 6 kor. 40 fill. 52 fillér költség levonása után együtt 13 kor. 18 fill.

Az I. közlemény összege 829 kor. 60 fill.

E közlemény összege 1007 kor. 64 fill.

összesen 1837 kor. 24 fill.

Midőn a fenti kegyes adományokat hálás köszönettel nyugtázzuk, nem tehetjük, hogy rá ne mutassunk egyházunk fő- és vezér-emberei buzgóságának e közlemény elején látható nagyszerű megnyilatkozására. Hisszük, hogy e szép példa hathatós buzdításul szolgál mindazoknak, a kiknek kezén még gyűjtő-ívek vannak.

Székelyudvarhelyen, 1903. jun. 5.

DEÁK LAJOS,
gondnok.

BARABÁS ANDRÁS,
pénztárnok.

VÁRI ALBERT,
lelkész.

Adakozások a maros-szent-benedeki templom alapra.

(Harmadik közlemény.)

Papnövendékek gyűjtő-ívén	5	kor.	fill.
A dicsőszentmártoni egyházközség gyűjtő-ívén: Gvidó Béla, dr. Árkosy Gyula 10—10 kor., Földváry N., dicsőszentmártoni egyházközség 2—2 kor., dr. Ferencz Ákos 5 kor., Becze Andor, Fazakas N., Simai Gábor, Fekete György, Máté Béla, Satzke N., Kis Sándor 1—1 kor., Pálfi István, Pál János Andrásé 60—60 fill., Miklósi János, Miklósi József, Pálfi József, Pálfi János, Szántó Pál, ifj. Pálfi Mihály, Durugy András 40—40 fill., id. Durugy József 50 fill., Barta János, Vas Ferencz, Kis Márton 30—30 fill., Molnár József, Pálfi Mihály, Szabó Márton Imre 20—20 fill.	42	"	"
Vas István hom.-szt.-péteri lelkész	5	"	"
Árkosi egyházközség 2 kor., Végh Mihály lelkész 1 kor. Sz.-Kereszturi gymnasium tanári kara: Sándor János, Gombos Sámuel 2—2 kor., Barabás Lajos, Pap Mózes 1—1 kor., dr. Szolga Ferencz 50 fill.	6	"	50 "
Marosujvári unitárius hívek gyűjtő-ívén	9	"	20 "
Mélt. és főtiszt. Ferencz József püspök úr adománya	20	"	— "
Körspataki egyházközség	4	"	— "
Alsóboldogasszonyfalvi	5	"	— "
E közlemény összege...	99	"	70 "
Előbbi két közlemény összege...	224	"	— "
Együtt...	323	kor.	70 fill.

A szíves adakozók fogadják az egyházközség hálás köszönetét.

Templomunk javítása már folyamatban is van, felkérem azért mindazokat, kiknél még gyűjtő-ív van, hogy azt a begyűlt adományokkal a lehető rövid idő alatt egyházközségünknek beküldeni szíveskelljenek.

BIRÓ PÁL,
lelkész.

Adakozások a haranglábi templom és toronyépítésre.

Dicső-Szt.-Mártonban adakoztak Szentgyörgyi Zsigmond gyűjtő-könyve szerint: dr. Árkosi Gyula 10 kor., Pataky Sándor, olvashatlan 4—4 kor., Fekete György, Csató Gábor, Vég Albert, dr. Ferencz Ákos, Vajda Ákos, Gvidó Béla, egyházközség 2—2 kor., Réz Mihály, Simai Gábor, Földvári Gábor, Rédiger Béla, László Zsigmond, Nagy József, Weis Dávid, Szabó János, Csuka Árpád, Czikra Mihály, olvashatlan, olvashatlan, Pálfi István, Kis Sándor 1—1 kor., Szabó Mihály András, ifj. Barta János, olvashatlan, Hegyi József 50—50 fill., Kovács Ferencz, Szabó Gábor, N. N., Berkovics, Szabó Dániel 40—40 fill., Szabó Ferencz, Henter Gábor 30—30 fill., Udvar András, Süleki Imre, Ürmösi Sándor, Mátyás István 20—20 fill. Pál András 14 fillért. Begyűlt gabonából 6 kor. 20 fillér. Összesen 60 korona és 14 fillér.

Harangláb, 1903. ápril. hó.

GÁLFALVI ISTVÁN,
unitárius lelkész.